

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

ROLE ISLÁMU V DĚJINÁCH EVROPY

Barbora Kira Kubinová

Bakalářská práce

2015

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora Kira Kubinová**
Osobní číslo: **H12744**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Role islámu v dějinách Evropy**
Zadávací katedra: **Katedra religionistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

V úvodní kapitole studentka stručně shrne historická fakta týkající se přítomnosti muslimů na území Evropy (v jejím dnešním geografickém vymezení) počínaje příchodem muslimů na Pyrenejský poloostrov začátkem 8. století a konče vznikem početných muslimských menšin na Západě v druhé polovině 20. století. Ve druhé části práce se bude zabývat dějinami různých způsobů chápání "evropské identity" od středověkého či renesančního ztotožňování evropanství s křesťanstvím v negativním vymezení se vůči islámu až po novodobý koncept islám zahrnujícího multikulturalismu. Závěrečná kapitola pak bude věnována současné diskusi o roli islámu v dějinách Evropy a jejímu religionistickému zhodnocení.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

- Armour, Rollin Stely. Islam, Christianity and the West: A Troubled History. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 2002.
- Barša, Pavel. Politická teorie multikulturalismu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- Barša, Pavel. Západ a islamismus: Střet civilizací, nebo dialog kultur? Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.
- Bisaha, Nancy. Creating East and West: Renaissance Humanists and the Ottoman Turks. Philadelphia: University Press, 2004.
- Cardini, Franco. Evropa a islám. Praha: Lidové noviny, 2004.
- Hunke, Sigrid. Allahs Sonne über dem Abendland: Unser arabisches Erbe. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1960.
- Kropáček, Luboš. Islám a Západ: Historická paměť a současná krize. Praha: Vyšehrad, 2002.
- Laqueur, Walter. Poslední dny Evropy: Humanistická Evropa nebo islamistická Eurábie? Praha: Lidové noviny, 2006.
- Mendel, Miloš - Ostřanský, Bronislav - Rataj, Tomáš. Islám v srdci Evropy: Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí. Praha: Academia, 2007.
- Otisk, Marek. Arabská a evropská věda mezi antikou a novověkem. Praha: Dokořán, 2007.
- Said, Edward. Orientalismus: Západní koncepce Orientu. Praha: Paseka, 2008.
- Watt, William Montgomery. The Influence of Islam on Medieval Europe. Edinburgh: University Press, 1994.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Vít Machálek, Ph.D.**
Katedra religionistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2015**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.
 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. dubna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 18. listopadu 2015

Barbora Kira Kubinová

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce, panu Dr. Vítu Machálkovi, Th.D, za cenné rady, připomínky a za trpělivost při psaní této práce. Díky patří také mé rodině a přátelovi, kteří mě po celou dobu studia podporovali nejen finančně, ale především psychicky.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zaměřuje na možné vymezení evropské identity s ohledem na přítomnost islámu v Evropě. Cílem práce je vystihnout události, které by mohly souviset s vymezením evropské identity. Text je koncipován do třech významnějších kapitol: v první kapitole jsou nastíněny historické události, které souvisejí s přítomností islámu na území dnešní Evropy. Druhá kapitola se zaměřuje především na možné vymezení evropské identity. Závěrečná část práce se věnuje současné veřejné diskusi o možné roli islámu v dějinách Evropy.

Klíčová slova: islám, křesťanství, identita, Evropa

Title

The part of Islam in the history of Europe.

Summary

This diploma thesis deals with the possible delimitation of the European identity with regards to the presence of Islam in Europe. It aims to define the events that could be related to the delimitation of the European identity. The thesis is divided in three chapters: the first chapter presents the historical events that are connected to the presence of Islam in Europe. The second part deals with the definition of the European identity. Last part analyses the public debate about the part of Islam in the history of Europe.

Keywords: Islam, Christianity, identity, Europe

Obsah

Obsah	7
Úvod	8
1. Dějiny muslimské přítomnosti v Evropě	9
1.1 Vznik islámu a jeho příchod na území Evropy.....	9
1.2 Muslimské Španělsko a Sicílie	13
1.3 Období křížových výprav (1095–1291)	16
1.4 Muslimská vzdělanost na Západě	19
1.5 Doba „tureckých válek“ a muslimové na Balkáně	22
1.6 Kolonialismus a jeho důsledky	24
2. Dějiny hledání evropské identity	28
2.1. Středověká katolická Evropa	29
2.2. Přelomové období na prahu novověku.....	32
2.3. Osvícensko-moderní Evropa	35
2.4. Multikulturní Evropa	37
3. Dnešní diskuse o roli islámu v dějinách Evropy	43
3.1 Postoje vůči muslimům	43
3.1.1 Postoje vůči muslimům v České republice.....	44
3.2 Evropské hodnoty (?)	46
3.3 Pozice muslimů v Evropě.....	48
Závěr.....	50
Bibliografie	52

Úvod

Na úplný začátek je třeba říci, že tato práce vzniká v době, kdy diskuse o islámském náboženství dosahuje ve veřejném prostoru nebývalých rozměrů, v době vzrůstajícího islámského fundamentalismu a vleklých válek na Blízkém východě, které vyústily v masivní útěk muslimů (nejen) do Evropy. Na pozadí těchto událostí vzrůstá potřeba Evropanů definovat evropskou identitu a její hodnoty.

Téma předkládané bakalářské práce – role islámu v dějinách Evropy – se tak stává velmi aktuálním. Uvedené okolnosti se chtě nechtě odrazí v následujících kapitolách, v nichž se pokusíme nastítnit možné faktory, které se podílely na vývoji evropské, převážně tedy náboženské, identity. Celý text je členěn do tří kapitol, které jsou dále rozpracovány do dílčích podkapitol. Tematické rozdělení jednotlivých kapitol je vedeno snahou srozumitelně a logicky představit, jakou roli mohl islám sehrát v dějinách Evropy. Z tohoto důvodu se na začátku budeme věnovat historickému vývoji islámu na evropském kontinentě a jeho možnému vlivu na formování evropské vzdělanosti. Jedním z hlavních inspiračních zdrojů k této problematice budou práce Luboše Kropáčka, podle jehož vzoru budeme také přepisovat arabská slova. Dalšími zdroji, ze kterých budeme v této části vycházet, jsou především práce arabistů Miloše Mendela a Zdeňka Müllera.

Po nezbytné historické kapitole se zaměříme na dějinné formování evropské identity a na roli islámu v něm. Část této kapitoly je také věnována teorii multikulturalismu, přičemž zde vycházíme především z práce Pavla Barši. V závěrečné kapitole se zaměříme na současnou diskusi o možné roli islámu v dějinách Evropy. Vzhledem k charakteru dnešní diskuse o tématu budeme v této části vycházet především z internetových zdrojů.

1. Dějiny muslimské přítomnosti v Evropě

Vliv islámu na formování evropské identity bývá často opomíjen. K tomu, aby bylo možné charakterizovat vliv islámu na evropskou identitu, je nutné se nejdříve seznámit s událostmi spojenými s islámem v Evropě. Proto se v první kapitole zaměříme na historii islámu a muslimů na evropském kontinentě.

Z historického hlediska muslimové poprvé vstupují na území Evropy zřejmě v roce 711, kdy byli povoláni na žádost stoupenců Aquily¹, aby pomohli uklidnit rozbroje ve vizigótské říši. Po překonání gibraltarské úžiny a skalnatých hor se začínají muslimové usazovat na jižním pobřeží Pyrenejského poloostrova. Nejdříve je ale nutné alespoň ve zkratce zmínit okolnosti vzniku a prehistorii islámu a jeho porovnání s křesťanstvím.

1.1 Vznik islámu a jeho příchod na území Evropy

Se vznikem jakéhokoli náboženství souvisí také kultura, tedy prostředí, ve kterém dané náboženství vzniká. Proto považujeme za důležité nastínit situaci, která panovala na území, kde islám a potažmo i křesťanství vznikaly. I další působení a chování muslimů na území Evropy se odvíjí od oblasti, ve které islám vznikl.

Společně s křesťanstvím a judaismem se islám řadí do skupiny monoteistických náboženství. Podobně jako křesťanství a judaismus se i islám odvolává na odkaz Abrahama a bývá označován za abrahamovské náboženství. Podle teologa Karla-Josefa Kuschela tkví hlavní spor mezi těmito náboženstvími právě v tom, kdo je pravým nositelem Abrahamova odkazu, kdo je pravým dítětem Abrahamovým.² Odpověď na to, které z těchto náboženství má skutečný nárok na spásu, není v kompetenci religionistiky.³

¹ Aquila – syn vizigótského krále, vládl v letech 710–714.

² K.-J. Kuschel, *Spor o Abrahama*, s. 31.

³ Samotné slovo islám je odvozeno od arabského slova *aslama*, což znamená podrobit se, odevzdat se Bohu, dosáhnout stavu míru. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 564–565.]

Islámské náboženství vzniklo ve střední Arábii, tedy v suché pouštní krajině, na místě, kde žily jak kočovné kmeny beduínů, tak usedlé obyvatelstvo. Tato oblast byla závislá především na obchodu mezi Persií a Římskou říší a jižní Arábií, potažmo Etiopií, díky kterému zde vznikala poměrně bohatá města (Mekka, Medina atd.).

V prostředí obchodního podnikání se rozvíjelo společenství lidí, kteří si jednak navykli potřebě zvládnout čtení, psaní a matematiku, jednak se prostřednictvím politických emigrantů (Židů a křesťanských sektářů) seznamovali se složitějšími světonázorovými systémy, jakými byly tehdy judaismus a křesťanství. Bylo to právě ono plodné ekonomické a společensko-kulturní klima, které ve střední Arábii vytvořilo podhoubí pro vznik islámu.⁴

V 6. a 7. století dochází k dlouhodobé hospodářské a politicko-sociální krizi a změny, které měly nastat, byly i v rovině společenského vědomí. Kočovné kmeny vyznávaly různé polyteistické kultury, městské společnosti uctívaly různá božstva. Ačkoli hlavní zdroje nově vznikajícího systému pocházely především z arabské kultury, výrazný byl vliv křesťanství i judaismu.

Muhammad sám prý údajně měl za to, že pouze navazuje na křesťanství.⁵ Svého Boha (arabsky al-Láh) ztotožňoval s Bohem křesťanů a židů (súra 29:46). K výraznějšímu konfliktu mezi těmito náboženstvími došlo až po přesídlení Muhammada do Jathribu (dnešní Mediny). V Jathribu narazil Muhammad na věřící židy, se kterými měl řadu nesrovnalostí. Židé naráželi na neshody zejména mezi Starým zákonem a Koránem. K úplnému rozkolu nedošlo však ihned. Muslimové zprvu dodržovali židovské zvyky a tradice.⁶ Po čase se však útoky stávaly prudšími a Muhammad se snažil změnit svou politiku a začal více rozvíjet svou koncepci abrahamovského náboženství.⁷ Došlo ke změně směru modlitby na Mekku, slavení dne ze soboty na pátek i k dalšímu vymezování vůči judaismu a křesťanství.

Text Koránu se staví silně podezíravě k teologické spekulaci a zamítá ji jako takzvaný *zann*, tedy samolibé dohady o věcech, které patrně nikdo nemůže znát či dokázat. Na základě zannu muslimové zamítají křesťanská učení o svaté Trojici.

⁴ M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 33.

⁵ Nechceme zde dopodrobna rozebírat vznik islámu a život a dílo proroka Muhammada, koneckonců se mu věnuje široká řada publikací, nicméně v rámci dnešní diskuse bývá jeho život často předmětem různých spekulací.

⁶ Například směr modlitby k Jeruzalému, svěcení soboty jako posvátného dne či půst atd.

⁷ I. Hrbek, *Předmluva k překladu Koránu*, s. 34.

Muslimové tyto pojmy označili za rouhání.⁸ Pro muslimy má osoba Ježíše Krista jinou váhu než pro křesťany – muslimové Ježíše (Ísá) považují a uznávají za jednoho z proroků. Muhammad sám Ježíše označoval za svého přímého předchůdce společně s Abrahamem (Ibrahím) a Mojžíšem (Músa).⁹ K roli proroků se vyjadřuje súra 6:84–86. Podle islámského výkladu byl Ježíš stvořen podobně jako Adam, tedy bez otce. Muslimové věří, že Ježíš oznámil příchod Muhammada pod jménem Ahmad (arab. nejuctívanější, požívající největší chvály, súra 61:6) a že Ježíš přinesl zjevenou knihu, tedy evangelium. Podle muslimů byl právě Ježíš vyvolen Bohem konat zázraky: již v kolébce hovořil (19:24–26, 30–33), později uzdravoval nemocné, tvořil hliněné ptáky, kterým vdechoval život, a údajně měl i dar jasnovidectví. Muslimové však nevěří, že byl Ježíš zabit na kříži, aby vykoupil lidi z hříchu.¹⁰ Údajně byl vzat Bohem do nebe ještě v mladém věku a sestoupí až na konci věků jako „znamení hodiny“ (43:61) a teprve poté zemře.

Islámské náboženství přijímá tvrzení, že podobně jako křesťanství a judaismus vychází ze Starého a Nového zákona. Křesťané i židé jsou muslimy označováni za lid knihy (arabsky Ahl al-Kitábi). Zatímco tato dvě náboženství připouští, že do jejich Písma svatého přispěla také lidská činnost, v islámu je Korán považován za zjevenou knihu, přímé slovo Boží. Na rozdíl od Bible byl Korán podle islámského učení seslán pouze Muhammadovi, a to prostřednictvím archanděla Gabriela. Tímto způsobem mu byly sdělovány jednotlivé verše, které byly sepsány bezprostředně po Muhammadově smrti již za vlády Abú Bakra na podnět Umara, který sepsáním Koránu pověřil tajemníka Zajda ibn Thábita. Za vlády Uthmána pak vznikla závazná podoba Koránu, která je používána dodnes.¹¹ Přestože novozákonní texty byly překládány již od poloviny prvního století, k dogmatické definici kánonu docházelo až v 5. století.¹²

Po smrti Muhammada v roce 632 docházelo k řadě nepokojů. Důvodem bylo, že Muhammad po sobě nezanechal žádný závazný dokument, který by ustanovoval

⁸ K. Armstrong, *Dějiny Boha*, s. 178.

⁹ L. Kropáček, *Duchovní cesty islámu*, s. 81.

¹⁰ Tamtéž, s. 231–233.

¹¹ L. Kropáček, *Duchovní cesty islámu*, s. 28–29.

¹² V. Cottini, „Bible a Korán“, [on-line] dostupné z: <http://www.teologicketexty.cz/>.

jeho nástupce. Došlo tedy k rozdělení na dvě velké odnože. Jednou z těchto odnoží byli sunnité, kteří byli toho názoru, že Muhammadův nástupce má být volen z rodu Kurajš.¹³ Nově zvolený nástupce poté nese titul chalífa.¹⁴ Druhá skupina se nazývala ší'ité a jednalo se o přívržence Muhammadova stoupence Alího.¹⁵ Mezi přední představitele této odnože patří Abú Dharr a Peršan Salmán al-Fárisí.¹⁶ Zastávali názor, že funkce imáma¹⁷ by měla náležet pouze rodové linii Alího. Byla však ještě třetí – menší – skupina, která zastávala názor, že imámem by měl být vždy nejzbožnější muslim, tato skupina se nazývala cháridža. Rozkol při volbě nástupce Mohammeda vyvolal na území Arábie řadu silných nepokojů, které dále způsobily potřebu šířit islám jiným směrem, zejména na Západ.

Jak jsme již zmiňovali výše, po smrti Muhammada se islám začal šířit – nejprve do Sýrie a odtud následně do Egypta a dále do Afriky. V roce 705 již byla celá severní Afrika obsazena Araby.¹⁸ Významnou událostí pro evropské dějiny byl však rok 711, kdy se na Pyrenejský poloostrov dostali berberští¹⁹ bojovníci. V letech 909–1171 působili na severozápadě Afriky Fátimovci, kteří svůj původ odvozovali od Muhammadovy dcery Fátimy. Jejich víra se ztotožňovala se ší'itským islámem.²⁰

Teprve postupným pronikáním muslimů na Pyrenejský poloostrov si islámská říše získávala větší pozornost Evropy. Muslimy obsazené území Andalusie bylo po několik staletí prosperující více než zbytek evropského kontinentu. Po zastavení islámských výbojů mezi městy Tours a Poitiers v roce 732 dochází k určité stabilizaci vztahů a „mezi Evropou a chalífátem se záhy vytvořila jakási nepsaná rovnováha sil

¹³ Kurajš – kmen, ze kterého pocházel i sám Muhammad.

¹⁴ Chalífa (z arabštiny náměstek, nástupce) – titul nástupců proroka Muhammada. [H. Pavlincová (ed.) – *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 555.]

¹⁵ Alí byl Muhammadův bratranec a zeť. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 514.]

¹⁶ L. Kropáček, *Duchovní cesty islámu*, s. 180.

¹⁷ Imám (z arabštiny stojící v čele) – původně ten, který vede karavanu, přeneseně slovo označující morální vzor. V náboženské praxi je to ten, který vede společnou modlitbu v mešitě – podle sunnitské tradice, podle ší'itské tradice je imám „nejlepší z lidí a má všechny kvality proroka – jde o následovníka.“ [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 563.]

¹⁸ „Islám se stal náboženským teoretickým základem nového politického a státoprávního uspořádání v Arábii i na dobytých územích. Stal se náboženskoprávním kodexem a – chcete-li – ideologií nově se rodící arabsko-islámské říše.“ [M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 36.]

¹⁹ Berbeři – souhrnné označení pro národy Severní Afriky.

²⁰ H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 543.

a ovzduší vzájemného respektu“²¹. K většímu duchovnímu sblížení obou kultur zřejmě nedošlo jednak z ideologických důvodů a také kvůli určité frustraci Evropy z celkové kulturní a hospodářské vyspělosti tehdejšího chalífátu.

1.2 Muslimské Španělsko a Sicílie

Jak jsme již zmínili, jedním z prvních míst v Evropě, kam se islám začal šířit, byla oblast současného Španělska. V období těsně před příchodem muslimů byla tato oblast pod vládou Vizigótů²². Příchod barbarů²³ v 5. století našeho letopočtu měl za následek rozpoutání války, která trvala do roku 711. Právě v roce 711 byli na žádost stoupenců Aquily povoláni muslimové, kteří v té době dobyli území severní Afriky, aby pomohli uklidnit rozbroje na Pyrenejském poloostrově. Muslimské pomocné síly přepluly úžinu a v čele s Tárikem ibn Zijádem v roce 711 porazily vizigótského krále Rodericha v bitvě u Guadalete. Tímto aktem se úloha muslimů jakožto pomocníků změnila na roli dobyvatelů.

Příchod muslimů byl domorodými obyvateli vnímán jako výpomoc a vysvobození z područí Vizigótů, kteří vládli na území Hispánie²⁴ tvrdou rukou. Avšak časem – po vlně příznivých ohlasů na příchod muslimů, potažmo Arabů, na Pyrenejský poloostrov – se vztah k muslimům proměňoval. Mezi ty, kteří příchod muslimů přijímali velice kladně, patřili zejména židé.

Místním obyvatelstvem byli do značné míry přijímáni jako osvoboditelé, nebo alespoň jako menší zlo. Na Pyrenejském poloostrově se tamější románské iberské obyvatelstvo rádo zbavilo útlaku germánských Gótů a dvojnásob to platilo o místních židech, kteří s postupujícími muslimy aktivně spolupracovali.²⁵

Příchodem muslimů se změnil i název oblasti, kterou přejmenovali na Andalusie, podle arabského al-Adalus, což v překladu znamená země Vandalů. Arabové s sebou přinesli nový jazyk, náboženství a celou arabskou kulturu, která se od původní

²¹ M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 56.

²² Vizigótové byli označováni za barbary.

²³ Za barbary byly označovány kmeny, které mluvily cizími jazyky, ale také příslušníci kmenů, které překročily Pyreneje. Jako barbar je také označován člověk nevzdělaný, primitivní či surový.

²⁴ Hispánie – středověké označení pro Pyrenejský poloostrov.

²⁵ M. Mendel, *Islám v srdci Evropy*, s. 21.

evropské značně odlišovala. Vztah křesťanů k muslimům byl spíše negativní, pro křesťany muslimové představovali něco cizího. Muslimové byli dokonce křesťany označováni za nositele ďábla. Přesto se můžeme domnívat, že docházelo k vlně konverzí na islám. Jedním z důvodů byly daně, které konvertité platit nemuseli. Byli zde však i křesťané a židé, kteří zůstali věrní své víře. A přestože byli muslimy označováni za lid knihy, museli platit džizju²⁶, tzv. daň z hlavy, čímž si zachovávali muslimskou ochranu, ale stávali se tím občany druhé kategorie.

Doposud jsme hovořili o přítomnosti muslimů na Pyrenejském poloostrově, bývá ale opomíjeno působení muslimů na území dnešní Sicílie, které mělo poněkud odlišný charakter. Muslimové se na území dnešního Španělska usadili již roku 711, kdy přišli na evropský kontinent bojovat proti Vizigótům. V oblasti dnešního Španělska operovali až do doby objevení Ameriky, tedy do roku 1492. Oproti tomu trvala přítomnost muslimů na Apeninském poloostrově necelých tři sta let. Na území dnešní Sicílie se muslimové začali prosazovat až v roce 827, a to do roku 1061. Zřejmě hlavním důvodem, proč se islám na Sicílii neudržel, byla nadvláda Byzance v Itálii.

Dalším rozdílem mezi působením muslimů na Pyrenejském a Apeninském poloostrově byl vznik nezávislých území. Zatímco muslimové na území dnešního Španělska vytvořili v roce 929 nezávislý konkurenceschopný státní útvar, Sicílie i v období své maximální nezávislosti (969–1037) podléhala vyšší autoritě.²⁷

Území na Pyrenejském poloostrově, které muslimové dobyli, se křesťanští vládci pokoušeli získávat zpět. Toto období znovudobývání se nazývá reconquista. Jde o období vyznačující se násilnými – vojenskými – zábory oblastí obdělávaných a osídlených výhradně muslimy, Kastilci či Aragonci.²⁸

Během reconquisty docházelo ke stále větší převaze křesťanů na Pyrenejském poloostrově, v důsledku čehož se muslimové stávali čím dál závislejšími na křesťanech.

²⁶ Džizja – náboženská daň, sloužila jako vojenská a občanská ochrana.

²⁷ J. Břeská, „Muslimské Španělsko a Sicílie“, [on-line] dostupné z: <http://www.opusarabicum.org/>.

²⁸ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 55.

Evropské hospodářství pozvolna přestávalo mít feudální charakter a stále důležitější roli sehrával obchod a řemeslná výroba.

Zatímco za vlády Almanzora²⁹ řídila téměř celý sunnitský islám dynastie Abbásovců,³⁰ v Córdobě stále vládl umajjovský chalífát. Po Almanzorově smrti (1002) však nastal politický rozklad právě córdobského umajjovského chalífátu, který v roce 1031 vyvrcholil vznikem řady malých muslimských států, v nichž vládli hádžibové³¹ jménem neexistujícího chalífy. Nejvýznamnější území s vládou hádžiba byla v Seville, Badajozu, Toledu, Zaragoze a Valencii. Vyznačovala se vysokou životní úrovní, tato území ovšem neoplývala vojenskou zdatností. Toho postupně využili křesťané z oblasti Asturských hor,³² kteří cítili možnost obsadit právě tuto oblast. Tito křesťané se postupně stávali silnějšími a využívali své moci, kdy výměnou za zlato přislíbili muslimům mír.³³

Na území v té době již z velké části křesťanského Pyrenejského poloostrova se postupně začínali stěhovat obyvatelé z různých koutů Evropy. Mezi přicházejícími národy byli zejména Bretonci, Gaskoňci, Němci, Angličané, Lombardané a mnozí další obchodníci a vědci rozličných národností, hovořící cizími jazyky.³⁴ Tito lidé emigrovali do Španělska zejména za obživou. Španělsko disponovalo prosperující ekonomikou, za což mohlo vděčit právě muslimům, kteří je v úspěšné ekonomice do značné míry vyškolili.

Během reconquisty se objevovali na území Španělska obyvatelé, kteří nestáli ani na jedné straně, tedy nebyli ani přívrženci muslimů, ani křesťanů. Byli to lidé, kteří uměli dobře vycházet s oběma stranami, nejznámějším z těchto lidí je podle legendy Rodrigo Díaz de Vivar, který je znám pod přezdívkou Cid Campeador (Udatný bojovník). Bojoval jak po boku zaragozského krále al-Mustafá II., tak i po boku Sancha V.

²⁹ Almanzor – córdobský vládce (981–1002).

³⁰ Abbásovcí – významná sunnitská dynastie muslimského impéria vládnoucí v letech 750–1258 s hlavním městem v Bagdádu.

³¹ Hádžib – označení pro hlavního vezíra v Andalusii za umajjovského chalífy.

³² Asturie – severní oblast dnešního Španělska při Biskajském zálivu, která za doby arabské nadvlády zachovala křesťanství.

³³ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 98–99.

³⁴ Tamtéž, s. 101.

Ramíreze³⁵ a Pedra I. Aragonského³⁶ či proti nim. Svou kořist rozdělval mezi své vojáky a stal se vládcem Valencie (1094–1099). Později o něm vznikla legenda, hrdinský zpěv španělské literatury *Písně o Cidovi* (1207).³⁷

Docházelo také k rozdělení sféry vlivů křesťanů a muslimů. Křesťané měli stále větší kontakty s Evropou, kdežto muslimové komunikovali výhradně se severní Afrikou. V roce 1039 vzniklo hnutí nesoucí název Almorávidé,³⁸ jehož členové byli přívrženci Abdulláha ibn Jásína³⁹, který hlásal přísnou náboženskou reformu. Snažil se o návrat ke koránskému období a jeho cílem bylo navrácení islámu zpět na Pyrenejský poloostrov.⁴⁰

1.3 Období křížových výprav (1095–1291)

Vzájemné ideologické rozpory ovšem nestály v cestě čilé obchodní výměně. Muslimští obchodníci pronikali do hloubky Evropy a zprostředkovávali tak i kulturní výměnu. Oboustranně prospěšné soužití vydrželo do 11. století, kdy se vzájemné vztahy začaly proměňovat.⁴¹ Kvůli politickému a hospodářskému úpadku v celé Levantě začali v této oblasti trpět jak palestinští muslimové a židé, tak i křesťané, kteří se nyní poprvé obrátili s prosbou o pomoc k evropským souvěrcům. Evroptí křesťané se tehdy začali zabývat myšlenkou osvobození Svatého hrobu v Jeruzalémě. Výzvu k osvobození Svaté země, Božího hrobu a křesťanů na Východě vydal papež Urban II. v roce 1095 na koncilu v Clermontu.⁴²

³⁵ Sancho V. Ramírez byl navarský král v letech 1076–1094.

³⁶ Pedro I. Aragonský, navarským králem od roku 1094–1104, vládl po Sanchovi V. Ramirezovi.

³⁷ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 116–117.

³⁸ Almorávidé – (špan. zkomolenina arab. al-Murábitún – ti, kteří obývají ribát) berberská dynastie vládnoucí v letech 1061–1147 v severozápadní Africe. Původ se odvozuje od kmene Sanhádža, kočujícího na západní Saharu.

³⁹ Abdulláh ibn Jásín byl muslimský reformátor.

⁴⁰ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 112.

⁴¹ M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 57.

⁴² Miloš Mendel upozorňuje, že motivy křesťanů byly různé: „Rozhodně nelze tvrdit, že papežova výzva a naléhavá žádost byzantského císaře Alexise byly hlavními důvody, proč se koncem 11. století vydala do Palestiny mnohatisícová armáda. (...) Hlavním motivem, který živil v účastnících první křížové výpravy fanatické náboženské nadšení, byla vidina materiálního zbohatnutí, kořisti a pokladů arabského Východu. (...) Západní křesťanství bylo navíc rozhodnuto posílit své pozice ve východním

Franco Cardini v knize *Evropa a islám* také uvádí jako jeden z důvodů křížových výprav strach z konce světa, který křesťané vypočítali na rok 1033, tedy výročí smrti a nanebevstoupení Krista. Tak jako tak byla odezva na Urbanův projev enormně velká až fanatická. Do služby se hlásilo velké množství vojáků, kteří byli připraveni táhnout do boje proti Konstantinopoli a dál do Asie.⁴³

V roce 1099 se křižáci dostali do Jeruzaléma a vyvraždili velkou část obyvatel, mezi nimiž byli převážně muslimové a židé. Křesťané se zachránili jen díky tomu, že byli ještě před vpádem křižáků na popud muslimského vládce z Jeruzaléma vyhnáni. Po křižáckém vítězství se do Svatého města mohli opět vrátit, stejně jako jejich syrští a arménští souvěrci, zatímco muslimům a židům byl pobyt v Jeruzalémě z počátku zapovězen.⁴⁴

Pro muslimy však přítomnost křižáckých rytířů představovala pouze okrajový jev. Muslimové se domnívali, že křižácká přítomnost v Levantě bude trvat jen tak dlouho, než vznikne silná politická síla, která bude schopna s cizorodým živlem bojovat. „V roce 1171 energický sultán Saláh ad-Dín ibn Júsuf al-Ajjúbí, na Západě známý spíše jako Saladin, obnovil v Egyptě moc sunnitského islámu a ukončil éru ší'itských Fátimovců.“⁴⁵ Saladinovu moc křižáci podcenili, nereagovali na jeho výzvy k příměří a porušovali veškeré dohody. V roce 1187 pak došlo k vítězství Saladinových vojsk u Hittínu, křižáci byli poraženi a následně vyhnáni z Jeruzaléma, který dostali do své moci právě sunnitští muslimové.⁴⁶

Křížové výpravy⁴⁷ byly pro vzájemný vztah křesťanské Evropy a islámského světa důležité. Toto období probíhalo od konce 11. století do konce 13. století. Boje křižáků byly směřovány zvláště proti islámu a vedly k rostoucímu uvědomování si západokřesťanské identity, s čímž negativní vymezování vůči sousedním muslimům

Středomoří a dostat svého slabšího „partnera“ – Byzanc – do politické závislosti.“ [M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 58].

⁴³ F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 76–77.

⁴⁴ F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 78.

⁴⁵ M. Mendel, *Islám v srdci Evropy*, s. 36.

⁴⁶ Tamtéž, s. 36–37.

⁴⁷ Křížové výpravy z latiny též známy jako kruciáty.

souviselo. Na druhou stranu tyto boje přispěly k otevření hranic s Východem. Území dnes známé pod pojmem Evropa bylo stále více obohacováno o arabskou vědu, technologie a kulturu.⁴⁸

Kruciáty také dopomohly ke zlepšení vzájemných vztahů zejména mezi křesťanskými státy na Pyrenejském poloostrově a Francií. Alfons VII. (1126–1157) dokonce prosazoval myšlenku „hispánského království“, které mělo zajistit spojení křesťanských států, zejména na Pyrenejském poloostrově, pod jeho vedením. Dopomáhaly k tomu také vzájemné sňatky panovnických rodů.⁴⁹

Boje, které se v tomto období udály, měly dopomoci ke sjednocení Evropy, k vyhnání Arabů z evropského území a zajistit tak čistě křesťanské území. Přestože snahy byly značné, k úplnému vyhnání muslimů pochopitelně nedošlo. Další snahou byla probíhající reconquista na Pyrenejském poloostrově.

Období 13. století bylo ve znamení tvoření kulturní evropské identity, a i přestože se jednalo o období křížových výprav, byli si křesťané a muslimové údajně nejbližší ve své historii. Je otázkou, zda za to mohly právě křížové výpravy, či nikoliv. To tvrdí Franco Cardini ve své knize *Evropa a islám*. Významnou osobností, která se velice zajímala o islám, tedy spíše o kulturu, která je spojována s islámem, byl Fridrich II. Štaufský⁵⁰. Na základě svých činů si od svých protivníků vysloužil hanlivé označení „emír“ či „pokřtěný sultán“. Tento vládce dokonce v roce 1229 získal od ajjúbovského⁵¹ sultána al-Malika al-Kámila titul jeruzalémského krále. A přestože byly známy jeho sympatie k islámu, měl za povinnost vést křížáckou výpravu proti svým muslimským přátelům.

Fridrichova náklonost k islámu pokračovala i po křížové výpravě, kterou vedl. Velice obdivoval muslimskou vzdělanost a tu také podporoval u svého dvora. Mezi jeho

⁴⁸ L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 28.

⁴⁹ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 233.

⁵⁰ Fridrich II. Štaufský (1194–1250) byl římským císařem, německým králem, sicilským králem a titulárním králem jeruzalémským.

⁵¹ Ajjúbovci – vojenská skupina založená kurdským muslimem Saladinem.

učenci byla velká řada významných žáků z toledské školy⁵², známé pro svoji překladatelskou činnost (viz níže).

Ve 13. století také končí období reconquisty, kdy katoličtí vládci dobyli zpět velkou část měst v Andalusii, o která po příchodu muslimů přišli. K úplnému završení reconquisty však dochází až v roce 1492, kdy katoličtí králové z Kastilie dobyli Granadu, což bylo jediné muslimské území, které měli maurští králové ještě stále ve své správě.⁵³ I přesto, že měli muslimové Granadu ve své správě, museli za ni odvádět měsíční poplatky ve zlatě. A vliv muslimů postupně slábl. Díky rostoucí ekonomice zemí mimo Andalusii přestávali být důležitým článkem v hospodářství, čímž slábla i jejich města.

1.4 Muslimská vzdělanost na Západě

Miloš Mendel píše v knize *Islám v srdci Evropy*, že

evropská věda v období raného a vrcholného středověku byla na velmi nízké úrovni – daleko ji převyšovala věda psaná arabským jazykem v oblasti Předního východu, v severní Africe a v muslimském Španělsku. Je třeba zdůraznit, že na jejích úspěších se podíleli nejen vědci muslimského vyznání, nýbrž také učenci židovští a křesťanští.⁵⁴

Nelze tedy říci, že kultura na Západě byla čistě evropská, španělská či arabská. Jednalo se o symbiózu daných kultur.

Během křížových výprav prošly křesťanské státy správní reformou, při níž byly rozděleny na územní jednotky.⁵⁵ Muslimové se zřejmě již výrazně nepodíleli na spoluutváření kultury, ovšem na poli vzdělání měli stále co říci. Právě 12. století bylo ve znamení vzdělanosti. Zakládaly se univerzity, na kterých měli právě muslimové velký podíl, a ty nahradily původní katedrální školy. Mezi studovanými obory byly zejména právo, kanonické právo, medicína, ale i teologie. Počátkem 13. století došlo k založení salamanské univerzity, která dosáhla bulou papeže Alexandra IV. v roce 1254 postavení studia generale a existuje dodnes.⁵⁶

⁵² F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 116–117.

⁵³ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 321.

⁵⁴ J. Bečka, *Islám v srdci Evropy*, s. 164.

⁵⁵ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 261.

⁵⁶ Studium generale – označení pro prestižní univerzity ze 13. století.

Ačkoli vysoké učení mělo precedenty v islámském světě, muslimové napodobovali univerzity evropské. Alfons X. Kastilský, zvaný též Moudrý⁵⁷, dokonce založil v Murcii muslimskou univerzitu, kde Abú Bakr z Ricote učil křesťany, Maury a židy, dokud jej granadský vládce nepovolal do hlavního města svého království. Byli to právě Španělé, kteří zakládali muslimské univerzity – již zmiňovanou v Murcii nebo také v Zaragoze, ale i maghribskou univerzitu zakládal Hispánec Mufaddal z Dalásu.⁵⁸

Další změnou byl používaný jazyk. Arabština jakožto hlavní používaný jazyk byl stále brán jako úřední, avšak stále více literárních a právnických děl bylo napsáno románskými jazyky. Mezi dochovaná literární díla napsaná v románských jazycích patří: *Homilie z Organye* napsané v katalánštině, dále *Kniha králů*, která byla sepsána v navarrském románském jazyce zřejmě kolem roku 1200. V kastilštině byla sepsána mimo jiné také *První obecná kronika*. V tomto období se také na Pyrenejském poloostrově rodí náboženské divadlo.⁵⁹

Důležitou oblastí byla překladatelská činnost. Významná škola, která se podílela na překládání Aristotela, byla nestoriánská⁶⁰ škola v Gundešapúru u Ktésifónu. Tato škola se proslavila i jako lékařská. Nestoriánští křesťané se přičinili u překladů řeckých přírodovědeckých děl do arabštiny. Škola v Bagdádu, známá jako Dům moudrosti, zase dosáhla svého největšího rozvoje díky překladům Hunajna ibn Ishaka, který přeložil řadu původních děl. V Evropě je znám především díky jeho *Úvodu ke Galénovi*, což byla jedna z prvních arabských knih přeložených do latiny.⁶¹ Ovšem jednou z nejvýznamnějších škol ve 12. a 13. století byla překladatelská škola v Toledu. Překlady z oblasti řecké, perské a indické vědy a filozofie využíváme dodnes.⁶² Toledská překladatelská škola patřila mezi nejvýznamnější překladatelská centra textů z arabštiny.

⁵⁷ Alfons X. Moudrý byl králem Kastilie a Leonu v letech 1252–1284.

⁵⁸ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 264–265.

⁵⁹ A. U. Arteta, *Dějiny Španělska*, s. 264–268.

⁶⁰ Nestoriáni – navazují na svého zakladatele – konstantinopolského patriarchu Nestorria, který prosazoval dvě podstaty Ježíše Krista (lidskou a božskou), kdy ta božská do Ježíše vstoupila až po jeho smrti. Odmítají přijmout Pannu Marii jako bohorodičku.

⁶¹ Ch. Dowson, *Zrození Evropy*, s. 132.

⁶² The School of Translators of Toledo on-line:

<https://www.uclm.es/escueladetradoctores/english/history/>.

Mezi muslimy byla i řada výborných odborníků z oblasti astronomie a matematiky, kteří do Evropy přinesli arabské číslovky, které se používají dodnes. Zejména nový typ čísel, který se používal na celém islámském Západě, je známý pod názvem notářské číslice nebo číslice rúmi.⁶³ Číslovky známé pod názvem arabské nebo indické se poprvé objevily v pravidlech latinského překladu z 12. století s názvem *De numero indorum*. Desítková soustava, která díky těmto číslovkám vznikla, se používala v muslimském Španělsku od 9. století, v křesťanském Španělsku o století později.⁶⁴

Islámští učenci v oblasti astronomie zdokonalovali své přístroje a vytvořené tabulky se stávaly mnohem přesnějšími a dokonalejšími. V Córdobě žil (v letech 1029–1087) také významný arabský astronom a matematik Abraham Alzarchel (arabským jménem Abú Ishák Ibráhím ibn Jahjá an-Nakklás az-Zarkálí), který se zapsal především jako komentátor Ptolemaiova *Almagestu*⁶⁵ a zavedením nových astronomických přístrojů. Jeden z nejvýznamnějších astronomů, který se však proslavil především na poli matematiky, byl v Evropě známý jako Algorizmi (vlastním jménem Abú Džáfar Muhammad ibn Músá al-Chwárizmí). Algorizmi se uvedl v Evropě díky dnes zcela obecně užívaným arabským číslicím a desetinnému systému.⁶⁶

Mezi muslimy byli také významní filozofové. Andaluský lékař, právník, teolog a především filozof Averroes⁶⁷ byl následovníkem Fárábího a ibn Síny, což byli vykladači Aristotela, proslavil se zejména svým dílem *Taháfut at-taháfut* (Vyvrácení vyvrácení), ve kterém se postavil proti tehdejšímu islámskému teologickému myšlení al-Ghazálího (Vyvrácení filozofů). Averroes měl zásadní vliv na myšlení středověké Evropy, a to například i na názory Jana Viklefa⁶⁸ (1320–1384), ale jeho práce se objevuje i u mistra Jana Husa, který o Averroovi mluví v odvolání na papeže Jana XXIII. z 16. června 1410.⁶⁹ Jedním z nejvýznamnějších autorů vrcholné scholastiky byl Tomáš Akvinský, který od

⁶³ Rúmi znamená řecký nebo byzantský.

⁶⁴ J. Vernet, *Arabské Španělsko a Evropská vzdělanost*, s. 60.

⁶⁵ *Almagest* je souhrnný spis antického astronoma Ptolemaia, který zahrnuje zejména polohy hvězd, planet, souhvězdí.

⁶⁶ J. Bečka, *Islám v srdci Evropy*, s. 175–176.

⁶⁷ Averroes (vlastním jménem Abú al-Walíd Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Rušd) se narodil v Córdobě v roce 1126 a zemřel v Marrákeši roku 1198.

⁶⁸ Jan Viklef (anglicky John Wiclef) byl anglický filozof a teolog.

⁶⁹ J. Bečka, *Islám v srdci Evropy*, s. 180–182.

muslimských učenců převzal Aristotelovu filozofii a na jejím základě vybudoval systém racionální reflexe křesťanské víry.⁷⁰

Islámský přínos evropské kultuře nebyl ovšem pouze v rovině vědy a vzdělávání. Na evropských středověkých dvorech byly oblíbené nejrůznější formy uměleckých projevů, vystupovali zde nejrůznější pěvci, trubadúři, truvéři, minnesängři atp., málokdo dnes ovšem ví, že tradice zpívané poezie doprovázené na hudební nástroje pochází právě z arabského světa.⁷¹

1.5 Doba „tureckých válek“ a muslimové na Balkáně

Přestože křížové výpravy skončily koncem 13. století, vliv muslimů zcela nezanikl. Začátkem 14. století začala nabírat na síle Osmanská říše, jejíž vojsko zasáhlo především oblast Balkánského poloostrova. Osmanští Turci tak již od poloviny 14. století pravidelně operovali na evropském kontinentě.⁷²

V souvislosti s vpádem osmanských Turků na území Evropy je nutno zmínit situaci na Balkáně, kde se muslimové do značné míry usadili a žijí zde do současnosti. Oblast Balkánského poloostrova byla před příchodem muslimů osídlena slovanskými národy. Po rozkolu církve v roce 1054 se v Srbsku a Chorvatsku velká část obyvatel přiklonila k pravoslavné církvi. V roce 1219 byla uznána srbská pravoslavná církev v čele s arcibiskupem svatým Sávou.⁷³

Pro oblast Balkánu znamenala expanze osmanských Turků výraznou změnu. Emír Osman I. (1280–1326) založil na byzantském pomezí Malé Asie nový stát a dobyté město Bursa v roce 1326 učinil hlavním městem oblasti.⁷⁴

První velké boje a výraznější expanze Osmanů na Balkáně začaly v polovině 14. století. Turci obsadili bulharskou Sofii v roce 1385 a do deseti let i zbytky carství. Den

⁷⁰ T. Halík, „Spor o náboženství?“, [on-line] dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/53/>.

⁷¹ M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 60.

⁷² M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 39.

⁷³ E. Gombár, *Šíření islámu na Balkáně*, s. 55–56.

⁷⁴ Tamtéž, s. 56.

svatého Víta (Vidov dan) 15. června 1389 je pro Srby zřejmě nejčernějším dnem – osmanští Turci v bitvě na Kosově poli porazili vojsko srbského knížete Lazara. Popis této události se hojně vyskytuje v řadě děl srbské literatury či folkloru.⁷⁵

K definitivnímu zničení posledních zbytků Byzantské říše došlo v roce 1453, kdy osmanský sultán Mehmet Fátih dobyl Cařihrad. Dobývání Evropy tureckými sultány tímto však nekončilo – za sultána Süleymana I. (1520–1566) se Turci posouvali dál směrem na sever. Právě za Süleymana I. získalo Turecko pod svou správou největší území a docházelo i k vnitřnímu rozkvětu. Zřejmě i proto získal přídomek Nádherný či Zákonodárce. Právě za jeho vlády porazilo turecké vojsko uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče v roce 1526.⁷⁶

Neúspěch zaznamenali Turci až v roce 1529, kdy se jim nedařilo při dobývání Vídně. To však osmanské Turky nezastavilo a v roce 1683 se pokusili Vídeň dobýt ještě jednou, ale i tato bitva skončila pro muslimy porážkou. Mezi prvním a druhým dobýváním Vídně byla doba, kdy si osmanští Turci snažili vytvořit nad evropským obyvatelstvem moc.

Osmanští Turci po dobytí Cařihradu v roce 1453 přesunuli do tohoto města centrum své politické moci. Deset let na to, v roce 1463, se vydali osmanští vojáci dobýt Bosnu. Osmanská říše se v 15. století vyznačovala civilizací vyspělou především ekonomicky a politicky.

Cílem osmanské teritoriální expanze bylo hlavně zvyšování fiskálních příjmů. Nešlo o násilné donucování lidí, aby přestoupili na islám. Hlavním bodem zájmu osmanských vojsk byla zejména velká, ekonomicky silná města s rozvinutým obchodem a řemesly, zvláště tedy v Bosně či Kosovu. Co se obyvatelů Bosny týče, mezi těmi, kdo přijímali islám, byli zejména dřívější sektáři, tzv. bogomilové⁷⁷, kteří se stavěli velice

⁷⁵ L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 46.

⁷⁶ Podle některých historiků právě tato porážka otevírala cestu na český trůn Habsburkům. [L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 46.]

⁷⁷ Bogomilové – hereze šířící se od 10. stol. v Bulharsku. Odkazuje na bulharského kněze (papa) Bogomila. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství a islám*, s. 253.]

nesouhlasně vůči katolické i pravoslavné církvi.⁷⁸ Nicméně primárním zájmem nebylo náboženství ani etnická či jazyková asimilace obyvatelstva. Následné bitvy ovšem způsobily vylidnění oblastí, které poté osmanská správa osídlila tureckým, ale také z velké části pravoslavným obyvatelstvem.⁷⁹

I tak však docházelo ke konverzi obyvatel na islám, která byla často motivována úlevami na daních. Konverze na islám však probíhala i násilnější formou, kdy se děti, převážně z vyšších společenských skupin, odváděly sultánovi. Dívky byly předávány do sultánských harémů a chlapi byli vychováváni k vojenské službě.⁸⁰

V 16. století se stal masovým jevem specifický druh konverze, v němž křesťané konvertovali k islámu z výhradně kariérních důvodů, tito lidé byli označováni jako renegáti. Před tímto fenoménem výrazně varoval aristokrat Václav Budovec z Budova ve své knize *Antialkorán*. Mezi známé renegáty patřil uherský Ibrahim Müteferrika, který založil první tiskárnu v osmanské turečtině (1727).⁸¹

I když se běžný život muslimů na Balkáně výrazně nelišil od islámu v jiných zemích, ke specifickým změnám přeci jen mezi muslimy na Balkáně došlo. Ty byly zřejmě zapříčiněny tím, že s osmanskými vojsky přicházeli také muslimové romského původu. A s tím souvisí i povaha islámu v těchto oblastech,⁸² neboť romští muslimové praktikovali súfismus, který se vyznačuje prováděním tanečních, hudebních či meditačních rituálních technik.⁸³

1.6 Kolonialismus a jeho důsledky

Ještě než se dostaneme ke koloniálnímu období, považujeme za důležité stručně charakterizovat období určitého úpadku či stagnace arabské kultury mezi

⁷⁸ L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 47.

⁷⁹ Tamtéž, s. 60.

⁸⁰ Tamtéž, s. 49.

⁸¹ L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 61.

⁸² E. Marushiakova; V. Popov, „Roma muslims in the Balkans“, [on-line] dostupné z:

<http://romafacts.uni-graz.at/index.php/culture/introduction/roma-muslims-in-the-balkans>.

⁸³ D. Pečeňa, „Proč derviři pláčou“, [on-line] dostupné z: <http://www.lideazeme.cz/clanek/proc-dervisi-tanci/>.

15. až 19. stoletím. Toto období se v islámském světě neslo ve znamení utužování vládnoucí dynastie, jednoty impéria a jeho ideologie.⁸⁴ Je příznačné, že stagnace islámského světa probíhá v době, kdy Evropa zažívá renesanční duchovní obrodu. Miloš Mendel a Zdeněk Müller v knize *Svět Arabů* vidí úpadek především na ekonomickém základě. Arabové stavěli svůj hospodářský rozvoj na prosperitě velkých měst, která ležela na obchodních trasách, zatímco evropské hospodářství stavělo ve středověku na zemědělství a feudální držbě půdy a z toho pramenícího nadvýrobku. Tento stav byl dán především geografickou polohou a přírodními podmínkami v obou oblastech. Arabský svět však byl tím pádem závislejší na obchodu, a tudíž v okamžiku, kdy začíná slábnout tranzitní obchod přes arabská města, dochází k úpadku celé říše. K tomu začíná docházet zvláště v době, kdy Evropané objevují americký kontinent, Španělé dobývají říše Inků a Aztéků a odvážejí si obrovské množství jejich zlata. Právě v této době se Osmanská říše stává pro Evropu nepřítelem a vzájemný obchod s arabským světem přestává být pro Evropu atraktivní. V důsledku těchto událostí dochází k určité izolaci islámské říše, které se přechod ke kapitalismu – mimo jiné z uvedených důvodů – nedařil.⁸⁵

Německý historik Jürgen Osterhammel vysvětluje kolonialismus podle vzoru P. Curtina jako „nadvládu lidí nad jinou kulturou“. Ovšem, jak píše dále Osterhammel, ne každá cizí nadvláda byla poddanými vnímána jako nezákonná.⁸⁶ Odlišně je význam kolonialismu vysvětlen v antropologickém slovníku – jako systém politického ovládnutí a ekonomického využívání málo rozvinutých zemí. Jde vlastně o získávání nových závislých území. Přínosem pro nově vzniklé kolonie byl pozvolný růst nových hospodářských odvětví, na druhé straně však stálo negativní působení na ekonomický, hospodářský i kulturní rozvoj porobených kolonií. Kolonialismus prohluboval rozdíl mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi.⁸⁷

⁸⁴ Tehdejší uplatňovaná sunnitská ortodoxní verze islámu eliminovala svobodný úsudek a tvořivé myšlení ve jméno božího vedení světa. [M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 62].

⁸⁵ M. Mendel (ed.), *Svět Arabů*, s. 64.

⁸⁶ J. Osterhammel, „Colonialism. A Theoretical Overview“, s. 15–16, 21–22, 31–33. [on-line] dostupné z: <http://www.historie.upol.cz/19/prameny/defkol.htm>.

⁸⁷ J. Malina, *Antropologický slovník*, s. 1946.

Tato kapitola je věnována výhradně kolonizaci muslimských zemí, které obsazovaly evropské státy. Za počátek kolonizování islámských zemí lze považovat Napoleonovu expedici k egyptským břehům v roce 1798 za účelem rozšířit francouzské impérium. Původně zamýšlené trvalé obsazení Egypta a Levanty se nakonec nezdařilo, po několika menších sporech zde ale dochází k prvnímu velkému střetu Evropy a islámského světa. Pohnutky ke kolonizaci v období 18. a 19. století byly především ekonomické (již nešlo o osvobození Svatého hrobu ani o boj s muslimy), evropské mocnosti se především snažily ovládnout trhy v Osmanské říši a dalších arabských zemích.

Francie tak v první polovině 19. století okupovalo Alžírsko, v roce 1891 zřídilo protektorát v Tunisku. Britové obsadili Egypt a Súdán a v roce 1911 vstoupili do Libye, jiné muslimské země na severu Afriky, Italové. Také Maroko bylo ještě před první světovou válkou obsazeno Francií. K největšímu kolonizátorskému rozmachu na arabském východě došlo ovšem po první světové válce, kdy si Anglie a Francie nechaly přidělit od Společnosti národů do mandátní správy arabská území uvolněná porážkou a rozpadem Osmanské říše. Po druhé světové válce se kolonie rychle rozkládaly.⁸⁸

Koloniální období má zřejmě za následek i další vlny násilí a ozbrojených střetů. Jde nejspíš i o potíže s velkou vlnou přistěhovalců do metropolí a bohatých zemí Západu. Mezi důsledky dekolonializace se řadí i rostoucí vlna teroristických útoků a rozvoj politického islámu. V muslimských společnostech má odboj proti kolonizátorům své místo. Pro muslimy v těchto zemích mají osobnosti padlé v protikoloniální boji významné postavení, nicméně spíše než náboženský má tento odboj charakter nacionální. Podle Kropáčka mají dějiny kolonialismu u muslimů silné kořeny, které vedou ke slavení památky vůdců protikoloniálního boje, padlých mučedníků i konečných vítězů. V Alžírsku například představu národního hrdiny představuje emír 'Abdalqádir, který výrazně vystupoval proti postupující francouzské okupaci.

⁸⁸L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 65.

Koloniální nadvláda zanechala v muslimské společnosti trvalé stopy prakticky ve všech oblastech života – zvláště pak v rovině práva. Muslimské právo šarí'a⁸⁹ bylo uznáváno jen v otázkách osobního statusu, což představovaly otázky rodinného a dědického práva nadací a darů. V dalších právních oblastech byly normy zavedeny podle britského *Common law*, francouzského *Code Napoléon* či jiných evropských vzorů – podle státu, který byl kolonizátorem.⁹⁰

Po rozpadu kolonií v 50. letech 20. století došlo k silnému nárůstu nových přistěhovalců do Evropy, kteří přicházeli zejména z oblastí bývalých evropských impérií, jako byly oblasti Karibiku, Pákistánu a Indie. Obyvatelé z těchto zemí se stěhovali převážně do Británie. Luboš Kropáček v knize *Islámský fundamentalismus* mluví o třech důvodech přistěhovalectví. První vlnou byla již zmíněná dekolonizace, kterou tvořili převážně muslimští stoupenci z Alžírsko, kteří hledali azyl ve Francii. Nejpočetnější vlnu tvořila migrace za prací – tzv. gastarbeitři⁹¹ z asijských a afrických zemí. Ti doufali, že si vydělají peníze a vrátí se brzy domů. Opak však byl pravdou. Od sedmdesátých let za nimi již přijížděly rodiny a Evropa se jim stala domovem. Třetí – menší – proud tvoří studenti a absolventi vysokých škol, kteří se do zemí původu nevracejí, a také političtí emigranti prchající před radikálními islámskými režimy.

Nejpočetnější skupina gastarbeitřů žijících v Německu, Rakousku, Holandsku a Švýcarsku pochází převážně z Turecka. Ve Francii zase převažují Alžířané, Maročané a Tunisané. Arabové a Afričané převažují v Itálii a ve Španělsku. Muslimové v řadě evropských zemí dnes představují druhou nejpočetnější náboženskou skupinu.⁹²

⁸⁹ Šarí'a – z arabštiny původní cesta k prameni vody, v náboženském smyslu cesta hodná následování. Jde o soubor právních norem, legislativa chalífátu. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 632.]

⁹⁰ L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 70.

⁹¹ Gastarbeitr – z němčiny, jde o občana z jiného státu, který pracuje dlouhodobě v hospodářsky vyspělejší zemi.

⁹² L. Kropáček, *Islámský fundamentalismus*, s. 234–235.

2. Dějiny hledání evropské identity

V předešlé části jsme se pokusili postihnout přítomnost islámského náboženství a muslimů na evropském kontinentě od vzniku islámu v 7. století. Věnovali jsme se především politickým událostem spojeným s islámem. Uvedené události se ale podílely na symbolickém významu vytváření muslimské identity a zároveň – často výrazně – ovlivňovaly identitu většinové křesťanské evropské společnosti. Právě dějinám hledání evropské identity se budeme věnovat v této kapitole. Jsme si ovšem vědomi, že na tak malém prostoru není možné zabíhat do detailů a dostatečně vyčerpát uvedené téma. Z toho důvodu vyzdvihneme alespoň nejvýraznější rysy a události, které se podílely na utváření evropské identity s důrazem na roli islámu.

Chceme-li mluvit o evropské identitě, je potřeba si nejprve samotný pojem definovat. Slovo je odvozeno z latinského slova *identicus*, což znamená totožný, stejný. V *Antropologickém slovníku* Jaroslava Maliny narazíme na toto vysvětlení sociální identity:

Sociální identita je univerzálním motivem, který je společný všem lidským kulturám. Nově příchozí musí být zařazen do sociální struktury, aby se mohl podílet na kontinuitě kultury a běžném životě. Člověk ponechaný mimo řád dané společnosti je zranitelný a zároveň nebezpečný.⁹³

Chceme-li zkoumat dějiny evropské identity, předpokládáme, že něco jako evropská identita existovalo, případně existuje. Naším cílem je osvětlit, na jakých základech v té které době mohla být evropská identita stavěna. Identita je procesem probíhajícím v konkrétní době, proto je nutné mít při zkoumání historické identity vždy na vědomí dobový kontext.

Pokud však chceme mluvit o formování evropské identity, uveďme nejprve, co se myslí pojmem Evropa. Již v antickém Řecku označovali Evropou území, které bylo výběžkem Eurasie. Již v aténských hrách se mluví o boji Západu s Orientem, který byl synonymem k Asii. V těchto hrách je patrná jasná hranice mezi Evropou a Asií, kdy

⁹³ J. Malina, *Antropologický slovník*, s. 1643.

Evropa je mocná a srozumitelná a Asie na druhé straně představuje poraženeckou a vzdálenou oblast.⁹⁴

Význam jakékoliv identity vzrůstá v momentě, kdy začne docházet k jejímu ohrožení. Budeme-li uvažovat, že středověká Evropa byla z většiny křesťanská, je logické, že se na její identitě podílel islám, a to zvláště tím, že byl jednak konkurencí a jednak přímo fyzicky ohrožoval hranice křesťanských států.

2.1. Středověká katolická Evropa

Na utváření evropské identity měla ve středověku významný podíl katolická církev s centrem v Římě. O charakteristických znacích středověku píše ve svém díle *Malé dějiny církve* August Franzen. Franzen píše o tom, že západní společenství národů se zakládalo na jednotném základním postoji v náboženství a v názoru na svět. Existovala pouze jediná závazná pravda, jeden nejvyšší nepopíratelný mravní zákon a jedna rozhodující, nejvyšší morální autorita – tím byla církev. Během středověku vznikala také jako nástroj k pronásledování kacířů⁹⁵ inkvizice⁹⁶.

Německý teolog Wolfgang Beinert popisuje situaci ve středověku ve své knize *Malé dějiny křesťanského myšlení*. Dle Beinerta se africké provincie na jihu kontinentu oddělily, jelikož se tyto oblasti následkem vpádu Arabů staly převážně muslimskými. Na tvorbě hranic se podepsalo také stěhování národů, které vedlo ke vzniku nových center, jak německý teolog popisuje:

Toulouse a Toledo se staly předsunutými útočišti západních Gótů, Ravenna centrem Ostrogótů, z Pavie se stalo hlavní město Langobardů. A vůbec zvláštního významu nabývají Frankové, o které se od konce 5. století opírají především římscí biskupové s hlavním městem v Paříži.⁹⁷

Franzen píše také o důležitých znacích středověku. Jako hlavní uvádí symbiózu církve a státu, která připomínala elipsu s ohnisky papežství a císařství. Důležitým

⁹⁴ E. W. Said, *Orientalismus západní koncepce Orientu*, s. 72.

⁹⁵ A. Franzen, *Malé církevní dějiny*, s. 97.

⁹⁶ inkvizice – soudní instituce římskokatolické církve sloužící k vyhledávání a popírání herezí, čarodějnictví, černé magie, alchymie apod. Ve Španělsku zrušena v roce 1834. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 317–318.]

⁹⁷ W. Beinert, *Malé dějiny křesťanského myšlení*, s. 78.

znakem byla také nejvyšší moc církve na poli kultury a vzdělávání. Vznikající univerzity na přelomu 12. a 13. století spadaly pod autoritu církve s papežskými privilegii. Z těchto univerzit vycházeli klerici – duchovní, kteří vedli u královského či knížecího dvora kanceláře. Za poslední zásadní charakteristický znak středověku je možné považovat stavovské uspořádání, které bylo chápáno jako Bohem chtěný pořádek na zemi. Na tomto stavovském uspořádání se zakládalo lenní právo a feudální řád.⁹⁸

Příchod Arabů do Evropy s sebou nesl kromě nového náboženství také silnou vlnu obav i netušené politické a kulturní důsledky. Přestože Středozemní moře po celá tisíciletí tvořilo pojítka mezi národy sídlícími na jeho březích, během arabských výbojů se stalo přehradou mezi západním křesťanským a islámským světem.⁹⁹

K mohutné arabské expanzi do Evropy docházelo až po smrti Muhammada, kdy se muslimové dostávali do konfliktu se sousední Byzancí, jež nebyla schopná čelit rostoucímu tlaku arabské rozpínivosti. Arabové tedy brzy obsadili jižní Itálii – tím se oblast Itálie patřící Byzanci zmenšila pouze na oblast kolem Říma a Ravenny.¹⁰⁰

Důležitou osobností středověku byl Karel Martell¹⁰¹ (714–741), který vedl úspěšnou bitvu proti Arabům u Tours a Poitiers v roce 732. Martell byl považován za zachránce Západu před Araby operujícími od roku 711 na evropském kontinentě. Martell si krátce nato podrobil i jižní Francii.¹⁰²

Po Martellově smrti se dostal na francký trůn Karel I. Veliký (768–814), zvaný též Karel Veliký. Za jeho vlády došlo k úplnému spojení Francké říše s Římem, čímž vznikla univerzální říše. Karel Veliký ve svých bojích usiloval o to, aby lidé nevěřící či pohané přestoupili na jeho náboženství, tedy na křesťanství. Jeho úmysly byly tedy vždy ve znamení spojování politiky a náboženství. S podrobením bylo spojeno

⁹⁸ A. Franzen, *Malé církevní dějiny*, s. 97.

⁹⁹ Tamtéž, s. 111.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 113.

¹⁰¹ Karel Martell byl francký majordomus a faktický vládce Francké říše od roku 714–741.

¹⁰² A. Franzen, *Malé dějiny církve*, s. 114.

pokřesťanštění národů a pokřesťanštění znamenalo zároveň také podřízenost svrchovanosti Francké říše.¹⁰³

Do 11. století obsazovali pobřežní města, jako je Pechinu či Almeriu, převážně muslimští korzáři, kteří do vnitrozemí podnikali především loupežné cesty. Avšak právě díky islámské expanzi získávala tato města větší prestiž. Křesťané a muslimové v těchto oblastech často vedli střídavě boje, ve kterých byli většinou úspěšnější právě muslimové. Počátkem 11. století se však situace obrátila, muslimská města zastupovala spíše obrannou pozici, naproti tomu křesťanská stále více upevňovala svou moc a vzkvétala.¹⁰⁴

Předpokládáme, že takto to bylo spíše na jihozápadním pobřeží Evropy, zatímco situace na východě se lišila. Byzantská říše v 9. a 10. století již opět měla převahu nad muslimy. Křesťanští obchodníci v této době podnikali daleké cesty přes Egypt a Rudé moře dál k arabským břehům právě kvůli obchodu s muslimy. Tito Evropané měli především zájem o kardamom, kafr či pižmo. Ze strany křesťanů se v této době objevuje poměrně výrazný zájem o islámský svět, především tedy o orientální zboží. Franco Cardini tvrdí, že podobný zájem arabských muslimů o odlišnou kulturu v 9. a 10. století přítomný nebyl.¹⁰⁵

Křesťanský svět byl v této době zásadně ovlivňován velkým východním schizmatem,¹⁰⁶ k němuž došlo v roce 1054. Výsledkem této události bylo rozdělení církve na řecko-východní a latinsko-západní. Hlavním důvodem rozkolu byly rozdílné názory na liturgii a disciplínu a protikladná povaha církevní politiky a dogmatiky. Schizma vedlo k novému duchu Západu.¹⁰⁷ Začaly vznikat nové mnišské řády, které se podílely na formování nového náboženského rázu, a vzrůstat touha po individuálním a osobním utváření duchovního života.¹⁰⁸

¹⁰³ Tamtéž, s. 116–117.

¹⁰⁴ F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 34.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 34–35.

¹⁰⁶ Schizma (půlit, rozdělovat) – je tak označováno přerušení církevního společenství. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 452.]

¹⁰⁷ Za Západ se považovala oblast, která se přiklíněla k římskokatolické církvi.

¹⁰⁸ A. Franzen, *Malé dějiny církve*, s. 146–148.

Kolem roku 1142 se stávali nositeli křesťanské kultury nikoli klerici, duchovní, ale laici, které přitahovala do té doby neznámá světská zbožnost,¹⁰⁹ jak píše Beinert na stránkách knihy *Malé dějiny církve*.

V této době také probíhaly již zmiňované křížové výpravy. Je ale třeba říci, že ty nebyly vedeny pouze proti nekřesťanům, ale vyskytovaly se i útoky na jiná křesťanská uskupení, například v roce 1209 došlo ke křížové výpravě proti katarům na jihu Francie.¹¹⁰ Artikulovaná záminka ke křížovým výpravám – šíření křesťanství – byla často pouze zástěrkou pro politické úmysly či touhy po velkých rytířských činech, či spíše povolení nejnižších pudů. Důsledkem toho se tyto křížácké výboje staly jedněmi z nejkrutějších událostí středověku, jejich symbolický odkaz pociťujeme do dnešní doby. Je důležité rozlišovat, kdy šlo o rytířské boje a kdy o šíření křesťanství – tak jako tak však stály tyto fenomény vždy vedle sebe.¹¹¹

2.2. Přelomové období na prahu novověku

Evropská společnost se od konce 15. století začala vlivem významných objevů a událostí postupně proměňovat a přešla do období, které se nyní označuje jako novověk. Za zlomové okamžiky lze považovat objevení Ameriky v roce 1492 nebo vynález Gutenbergova knihtisku před rokem 1450, někdy se hovoří i o konci novověku, který bývá vymezován Velkou francouzskou revolucí na konci 18. století. Jak vidíme, vymezení novověku není jednoznačné, pro nás je ale důležité především to, že jde o jistou charakteristickou epochu evropských dějin.

Na vnímání evropské identity měl v této době také vliv nástup renesance jakožto výrazný umělecký a v podstatě i ideologický směr. Období renesance, které se táhlo napříč novověkem, se hlásilo k návratu k antice výrazným individualismem a zesvětštěním, tj. odklonem od náboženství. Důraz byl tedy kladen více na kulturní než

¹⁰⁹ W. Beinert, *Malé dějiny křesťanského myšlení*, s. 95.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 97.

¹¹¹ A. Franzen, *Malé dějiny církve*, s. 152.

náboženskou podstatu lidského konání. Ne náhodou jsou za kolébku renesance považována přístavní města na severu Itálie, která těžila z námořního obchodu. V těchto obchodních centrech v důsledku bohatnutí obyvatel začínala sílit měšťanská vrstva obyvatelstva, která postupně oslabovala moc šlechty a církve. Právě hospodářský rozvoj, určitá sekularizace a vědecké objevy u zrodu renesance stály.

Před zlomovým rokem 1492 došlo na území Evropy k významným událostem. V roce 1447 byl zvolen Tomáš Parentucelli ze Sarzany papežem (přijal jméno Mikuláš V.), během jehož působení bylo ukončeno malé církevní schizma, kdy po deseti letech odstoupil poslední vzdoropapež Felix V.¹¹² Za působení papeže Mikuláše V. byl osmanskými Turky napaden Cařihrad. K boji o Cařihrad došlo 29. května 1453 a Cařihrad v něm padl. Kapitulace tohoto doposud křesťanského města vyvolala u křesťanů potřebu sjednotit se a bojovat ve jménu kruciáty. Italský historik Cardini píše o tom, že právě dobytí Cařihradu vneslo do vztahů mezi křesťanským a islámským světem novou fázi křížových výprav. Tato fáze zřejmě skončila až smrtí Pia II. v roce 1464, který byl pohřben i s plány na znovudobytí Cařihradu a Jeruzaléma.¹¹³

Pád Cařihradu znamenal pro křesťansky smýšlející Evropu ránu, která byla nesrovnatelná s ostatními boji. V této době se ovšem v důsledku reformace začínala rozpadat náboženská jednota Západu a rozpor mezi novozákoním učením a praktickými činy církve byl již více neudržitelný. Kritiku církevních poměrů se papežství snažilo ignorovat nebo přímo umlčovat, a tak tato situace dala vyniknout osobnostem, jež se snažily poměry v církvi reformovat. Jedním z nejvýraznějších reformátorů na počátku novověku byl Martin Luther, který období reformace pomyslně odstartoval. Tento německý teolog a myslitel důrazně odsuzoval církevní politiku odpustků, kritizoval také papežské jednání, které neodpovídalo střídmému životu křesťana. Stál i proti klášternímu životu, který ztratil svou duchovní podstatu. Ovšem nebyl to pouze Luther, kdo se postavil proti způsobu života církve, mezi dalšími

¹¹² Felix V. (1439–1449) – někdejší vévoda Amadeus VIII. Savojský byl posledním vzdoropapežem na základě nesouhlasu s papežem Evženem IV. (1431–1447).

¹¹³ F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 150–151.

byli také francouzský právník Jean Calvin či švýcarský kněz Huldrych Zwingli. Jejich snahou však nebylo vytvořit novou církev, ale pouze obnovit církev starou.¹¹⁴

Rozkol církevní jednoty Západu byl jednou z příčin nezdaru pokusů o potlačení rozmachu Osmanské říše. Když se například český král Jiří z Poděbrad snažil vytvořit plán bojů proti Turkům, byl papežem označen za kacíře, jelikož se hlásil ke stoupencům „kalicha“. V boji proti jinověrcům byl dokonce sám terčem křížové války.¹¹⁵

Roztříštěný Západ mezi druhou polovinou 15. století a počátkem 16. století vnímal sice Turky jako hrozbu, nicméně Mikuláš Kusánský¹¹⁶ napsal v roce, kdy Turci dobyli Cařihrad, knihu *De pace fidei (O mírovém sjednocení ve víře)*. V tomto spise nejsou Turci ani muslimové chápáni jako pomocníci Antikrista, ale jako *gentiles*, tedy jako pohané, které je potřeba obrátit na pravou víru¹¹⁷, zatímco na počátku muslimského působení v Evropě, tedy od 8. století, byli vnímáni jako stoupenci ďábla. Je zde tedy patrný posun ve vnímání muslimů.

Co se vztahu k islámu týče, díky novému vynálezu, tedy Gutenbergovu knihtisku, docházelo ke stále častějšímu studování islámské kultury. Nové tištěné knihy se věnovaly právě kultuře Blízkého východu, která se od křesťanského evropského světa značně lišila (příznačné je, že značná část spisů věnovaných islámské kultuře byla urážející či zavádějící). Na základě toho se můžeme domnívat, že evropští obyvatelé měli zájem o studium islámu, ať už z jakéhokoli důvodu. Jedním z důvodů může být i časté a mnohdy trvalé pronikání Turků do Evropy a stále větší počet křesťanských obchodníků a cestovatelů. V roce 1543 dokonce vyšel v Basileji po čtyřech stech letech latinský překlad Koránu od Roberta z Kettonu.¹¹⁸ Je však otázkou, zda i mezi muslimy se rozrůstal zájem o evropskou kulturu – mnoho důkazů k tomu neexistuje.

¹¹⁴ W. Beinert, *Malé dějiny křesťanského myšlení*, s. 64.

¹¹⁵ W. Beinert, *Malé dějiny křesťanského myšlení*, s. 158.

¹¹⁶ Mikuláš Kusánský – teolog, diplomat, filozof, někdy označován jako první renesanční filozof.

¹¹⁷ F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 178–179.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 205–206.

2.3. Osvícensko-moderní Evropa

Přelomové období středověku a novověku tedy bylo pro rozvoj křesťanství velmi důležité. Objevovala se snaha navázat diplomatické vztahy s muslimy, a to zejména kvůli vyspělé muslimské kultuře. Následné období osvícenství bylo opět ve znamení rozvoje kultury s velkým důrazem na vlastní identitu. Náboženství se odsouvalo na druhou kolej a hlavní byl jedincův prožitek a důraz na rozum.

Ve slovníku *Judaismus, křesťanství a islám* se osvícenství vysvětluje jako programové společenské a filozofické hnutí 17. a 18. století. Toto hnutí si kladlo za cíl nastolit „osvícenský věk“, ke kterému by došlo na základě rozvíjení forem praktického individuálního, kolektivního a kulturního jednání. Vychází z renesance, humanismu a baroka a zakládá se na důsledném pochopení myšlenky individualizace a subjektivizace podle principu rozumu.¹¹⁹ Osvícenství bylo zřejmě také posledním velkým duchovním hnutím, které ovlivnilo mimo evropské země také západní myšlení obou Amerik. Během osvícenství byla zrušena tažení proti čarodějnictví a kacířství, odsuzovalo se mučení v soudnictví a prosazovala se náboženská tolerance.¹²⁰

Během první poloviny 17. století se křesťanská část Evropy snažila o dobytí Osmanské říše, jejímž centrem byl stále Cařihrad. Osmanská říše se postupně dostávala do ekonomických problémů a západní svět nad ní získával převahu i v technologickém rozvoji.¹²¹

Poté, co byl svržen turecký sultán Ibrahim I. v roce 1648, se na turecký trůn dostal mladičkový sultán, teprve desetiletý Mehmed IV., který musel ze strany svých dvorních pomocníků čelit intrikám a mocenským bojům. Evropě se tím naskýkala výhodná situace na dobytí Osmanské říše. V této době, tedy v polovině 17. století, skončila také třicetiletá válka a sjednaný vestfálský mír dovoľoval, aby se evropské mocnosti zaměřily na potlačení turecké moci.¹²²

¹¹⁹ H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 399.

¹²⁰ A. Franzen, *Malé dějiny církve*, s. 255.

¹²¹ F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 212.

¹²² Tamtéž, s. 214–215.

Jak jsme psali v kapitole 1.6., neúspěšné tažení tureckých vojsk do Vídně mělo za následek sesazení osmanského panovníka Mehmeda IV. Ovšem ani nový sultán Süleyman II. nedokázal dostat turecké vojsko dál do vnitrozemí Evropy. Naopak, Süleyman II. musel své vojsko stáhnout především ze střední Evropy, z oblastí Polska, Vídně, dále z Balkánu a i z oblastí Azovského a Egejského moře. Sultán tak pochopil, že musí uzavřít příměří. K mírovému jednání a k následnému podepsání smlouvy došlo 26. ledna 1699 v Karlovcích. To ovšem pro křesťanskou Evropu neznamenal konec válčení, neboť na základě smlouvy v Karlovcích se dostalo se svými mocenskými ambicemi na scénu také Rusko s vládnoucí dynastií Romanovců, kteří měli zájem nejen o oblasti Asie, ale i o Středomoří.¹²³

Osvícenství vyvrcholilo Francouzskou revolucí, která probíhala v letech 1789 až 1799. Přestože zpočátku nebyla revoluce namířena proti církvi, znamenala pro ni zásadní změnu. Na církev se začaly klást nároky, aby se její život očistil od zastaralých způsobů zbožnosti a tradic, které již neměly smysl. Během Francouzské revoluce v roce 1793 bylo křesťanství jako státní ideologie nahrazeno tzv. kultem Rozumu.¹²⁴ K mírovému ujednání došlo až s příchodem Napoleona Bonaparteho v roce 1799. Napoleon považoval náboženství pouze za politického činitele, a tak v roce 1801 uzavřel s papežem konkordát.¹²⁵ Napoleon se následně v roce 1804 nechal zvolit císařem Francouzů.¹²⁶

Během 19. století se objevoval silný vědecký zájem o náboženství, a to především o náboženství orientální. Díky větší možnosti cestování se studium náboženství neomezovalo pouze na neodborné zprávy, ale bylo obohaceno i o kontakt se zeměmi, z nichž dané náboženství vzešlo. Vznikaly tak nové obory jako religionistika, antropologie či teologie nekřesťanských náboženství. Studium islámu se neomezovalo

¹²³ F. Cardini, *Evropa a islám*, s. 217–218.

¹²⁴ Kult rozumu – myšlenkový směr, který se snažil o lidskou dokonalost na základě rozvíjení rozumu.

¹²⁵ Konkordát – jde o smlouvu mezi církví a státem. Touto smlouvou se ustanovují státní územní církevní poměry. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 348.]

¹²⁶ A. Franzen, *Malé dějiny církve*, s. 258.

pouze na stará klišé. Pohled na islám navazoval na názory osvícenců, kteří v islámu neviděli pouhou hrozbu, ale vnímali ho jednoduše jako jedno z řady náboženství.¹²⁷

Po době relativní stagnace na straně islámu, co se reforem uvnitř náboženství týče, se objevuje i zde snaha navrátit islámu čistotu, kterou vytvářel prorok Muhammad. Zřejmě i v důsledku setkávání se s reformovanými Evropany vznikaly i u muslimů proudy reformované, mezi nejdůležitější patří proud označovaný salafíja.¹²⁸ Tento proud vznikl z iniciativy, která se snažila o reformu islámu, o obnovu a o návrat k čistému Koránu a praxi Muhammadovy obce.¹²⁹

2.4. Multikulturní Evropa

Vlivem kolonialismu, rozvoje cestování, imigrace, průmyslové revoluce a obchodu dochází v Evropě k přílivu příslušníků jiných než křesťanských náboženství. S tímto fenoménem se evropský kontinent musel chtít nechtě vypořádat – jedním z možných řešení této problematiky, které se prosadilo v celé řadě evropských států, byl tzv. koncept multikulturalismu.

Tato podkapitola je věnována zejména konceptu multikulturalismu a možné roli evropských muslimů v něm. Podle Roberta Hughese multikulturalismus zastává tento názor:

lidé s různými kořeny mohou žít pospolu a učit se porozumět obraznosti druhých, mohou a měli by se bez předsudků či iluzí dívat přes hranice rasy, jazyka, rodu a věku a učit se myslet na pozadí promíšené společnosti.¹³⁰

Jde tedy o to, aby vedle sebe dokázali žít lidé různé kultury, rasy, jazyka i náboženství.

V Evropě se pojem multikulturalismus začal užívat v 60. letech 20. století ve Švýcarsku v souvislosti s míšením frankofonního a anglofonního obyvatelstva.¹³¹

¹²⁷ L. Kropáček, *Islám a západ*, s. 54.

¹²⁸ Salafíja – reformní hnutí islámu, které vzniklo v Egyptě na konci 19. století. Salafíja se snaží o návrat k islámu, který byl na počátku za Muhammada. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství islám*, s. 623.]

¹²⁹ L. Kropáček, *Islám a západ*, s. 55.

¹³⁰ R. Hughes, *Culture of Complaint. The Fraying of America*, s. 83–84.

¹³¹ J. Malina, *Antropologický slovník*, s. 2609.

S novou vlnou přistěhovalců vznikla také otázka, jak začlenit do industriální společnosti národy spíše agrárního typu. Docházelo tedy ke dvěma typům přijetí nových přistěhovalců v podobě xenofobního nacionalismu, který přistěhovalce přijímá negativně, a multikulturalismu či kulturního pluralismu, který je naopak přijímá pozitivně. Část těchto přistěhovalců se logicky cítí vykořeněna a sní o návratu do své rodné země. Druhá skupina se naopak vcítla do nové země a snaží se o zakořenění v ní.¹³²

Jelikož přístupů a teorií multikulturalismu je celá řada, pokusíme se nastínit přístup, který považujeme pro potřeby této práce za nejvhodnější. Konkrétně jde o koncepci Pavla Barši, který ve své knize *Politická teorie multikulturalismu* píše o procesu integrace, jež má dvě stránky – neplánovou a záměrnou.

Neplánovanou stránkou tohoto procesu je sociální mobilizace, vyvolaná rozvojem kapitalismu, a industrializace, které způsobují výrazné prohloubení sociální dělby práce, a tím také ekonomické propojování čím dál tím větších oblastí.¹³³

Barša na druhé straně hovoří o záměrné stránce procesu národní integrace, ve které jde o budování národa:

Patří sem opatření, jimiž se daný stát snaží nahradit dílčí kolektivní identifikace svých obyvatel vědomím příslušnosti k národu. Tvoření národa pak má pozitivní a negativní stránku, kdy na jedné straně pozitivně rozvíjí stát zvláštní kolektivní identitu a pocit národní sounáležitosti, na straně druhé pak aktivně potlačuje etnicko-kulturní pluralitu.¹³⁴

Mluvíme-li o multikulturní Evropě, jde o období velkých migrací ve 20. století. K přesunu obyvatel docházelo především po první světové válce a po rozpadu koloniálních držav. Otázce imigrace do Evropy se ve své práci *Poslední dny Evropy* věnuje americký historik Walter Laqueur. Laqueur mluví o tom, že velká část evropských zemí nebyla nikdy etnicky jednotná, a to ani v případě menšin, které nepřicházely z dalekých území a mohly mít i podobnou mentalitu. Nutno ale poznamenat, že se stále jednalo o menšinu. Důležité je si uvědomit, že tito noví přistěhovalci prahli po změně, a to často z existenčních důvodů, v důsledku čehož byli

¹³² P. Barša, *Politická teorie multikulturalismu*, s. 214–215.

¹³³ Tamtéž, s. 209.

¹³⁴ Tamtéž, s. 209.

ochotni přijmout hodnoty a způsob života nové vlasti. Šlo například o migrace Poláků do západního Německa či severní Francie před první světovou válkou.¹³⁵

Se vzrůstajícími konflikty mezi majoritní a muslimskou společností se ve veřejných diskusích stále častěji objevují témata, která mají spíše symbolickou povahu. Narážíme zde především na existenci mešit v evropských městech. Je důležité si uvědomit, že mešity mají pro muslimskou obec velký význam – od dob Muhammada jsou významnými centry shromažďování. V těchto svatostáncích nejde pouze o náboženské modlitby, ale často se zde řeší interní záležitosti muslimské komunity.¹³⁶ Není proto divu, že se silnou vlnou migrace muslimů do Evropy vzrostl také počet mešit vznikajících v Evropě. Zejména pak ve Francii a v Německu se počty těchto nově vzniklých objektů od první světové války výrazně zvýšily.¹³⁷ V roce 1995 byla dokonce vystavěna – zřejmě jako symbol mezináboženského dialogu – velká mešita v Římě.¹³⁸

Je také otázkou, jakou roli v dnešní Evropě zastávají nejen mešity, ale i kostely či synagogy. Diskuse o tom, zda mají mešity v Evropě právo stát, či ne, se zdá poněkud scestná vzhledem k tomu, že se muslimové vyskytují na evropském kontinentu již od počátku 8. století. Dnešní evropská – převážně sekulární – společnost se však snaží z běžného života vytěsnit i symboly křesťanské a židovské, přestože křesťané a židé jsou v Evropě déle než muslimové. Tomáš Halík v knize *Vzývání i nevzývání* nastiňuje problém dnešního západního světa. Je toho názoru, že zejména islám je nucen moderní západní společností odkládat své kulturní symboly ve veřejném prostoru. Jako důsledek těchto represí vidí vzrůstající počty islamistických extrémistů. Halík doufá, že snížení těchto represí by mohlo vést ke vzniku určité verze „západního islámu“.¹³⁹

Otázka muslimských náboženských staveb v evropských městech se pravidelně tematizuje také v médiích. Výrazně se do mediálního prostoru dostaly zejména v rámci referenda o výstavbě minaretů ve Švýcarsku. Problémem tedy zřejmě není samotná výstavba mešit, ty v podstatě nejsou běžně rozpoznatelné, komplikovanější je ovšem

¹³⁵ W. Laqueur, *Poslední dny Evropy*, s. 29.

¹³⁶ H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 593.

¹³⁷ W. Laqueur, *Poslední dny Evropy*, s. 33.

¹³⁸ L. Kropáček, *Islámský fundamentalismus*, s. 235.

¹³⁹ T. Halík, *Vzývání i nevzývání*, s. 291.

přítomnost minaretů. Minarety mají svojí viditelností na velkou vzdálenost výrazný symbolický význam. Koneckonců islámští vládcí již od 9. století tyto stavby často využívali jako symbol své politické moci.¹⁴⁰ V roce 2009 švýcarští občané v tomto plebiscitu rozhodli o zákazu výstavby dalších minaretů v zemi. Více než 57 procent švýcarských voličů podpořilo návrh extrémně pravicových stran v čele se Švýcarskou lidovou stranou. Podle této strany jsou minarety symbolem politické islamizace.¹⁴¹ Je příznačné, jakým způsobem odpůrci minaretů argumentují: „Výstavba mešity prý není v očích muslimů aktem náboženským, ale mocenským. Symbolizuje nárok na dané území – což odporuje základním lidským právům.“¹⁴² Protiargumentem k tomuto tvrzení můžeme považovat prohlášení Mahmouda El Guindiho z Islámského centra v Curychu, který naopak výstavbu minaretů vnímá jako „symbol náboženské svobody“¹⁴³.

Hlavní oblastí, kterou noví přistěhovalci vyhledávali a obydlovali, byly především okraje velkých měst či průmyslové zóny. Často osidlují celé čtvrti především v hlavních městech, kde je možnost zaměstnání největší. Velká část tureckých muslimů se nachází v Německu, a to zejména v Berlíně, Dortmundu, Essenu a dalších velkých městech v Porýní a Porúří. Přítomnost tureckých muslimů v Německu vychází z dlouhé tradice dobrých vzájemných vztahů Německa s Tureckem, které vyvrcholily na počátku 60. let podepsáním dohod o přijetí pracovních sil z Turecka. Do Londýna se přistěhovali muslimové především z Indie a Pákistánu, usadili se především ve čtvrtích East End nebo Tower Hamlets. Do Francie značná část muslimů přišla z Alžírsko, a to především na pařížská předměstí, jako je St. Denis či Seine.¹⁴⁴ Do Velké Británie a Francie

¹⁴⁰ H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 595.

¹⁴¹ V osmimilionovém Švýcarsku žije okolo 400 tisíc muslimů. V Evropě se v roce 2010 hlásilo k islámu přibližně 44 milionů obyvatel, z toho zřejmě nejvíce muslimů žije v Rusku (okolo 16 milionů). Muslimové jsou tedy ve výrazné menšině vůči majoritní společnosti. [on-line] dostupné z: <http://www.pewforum.org/2011/01/27/table-muslim-population-by-country/>.

¹⁴² D. Raus, „Švýcarsko a minarety“, [on-line] dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/svycarsko-a-minarety--476344.

¹⁴³ I. Polochová, „Švýcaři v referendu zakázali stavbu minaretů v zemi“, [on-line] dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/svycari-v-referendu-zakazali-stavbu-minaretu-v-zemi-fy9-/zahranicni.aspx?c=A091128_181224_zahranicni_ipi.

¹⁴⁴ W. Laqueur, *Poslední dny Evropy*, s. 34.

přicházeli muslimové zejména v 60. let 20. Století, zvláště z oblastí, ve kterých měly tyto země v období koloniální éry své državy.

Nově příchozí muslimové jsou především sunnité, existují však i ší'itská sdružení, zejména mezi Turky v Německu. A právě v Německu působí i sekta Ahmadíja¹⁴⁵, která se vymyká z hlavního proudu muslimů.¹⁴⁶ Kropáček ve své knize *Islámský fundamentalismus* uvádí, že častým problémem muslimů v Evropě je ekonomická situace a s ní spojené financování vzdělávání. Někteří muslimové, zejména ve Velké Británii, žádají částečné financování muslimských škol z veřejných prostředků, stejně jako jsou financovány křesťanské a židovské školy.¹⁴⁷

Situace na Balkáně je poněkud odlišná. Značná část balkánských muslimů je považována za konzervativní s prvky, které jsou pro tuto oblast specifické. Vznikly a působí zde například dervišské řády.¹⁴⁸ Jelikož balkánské země nebyly poznamenány reformou islámu v 19. století, nesetkáváme se zde s formou islámského fundamentalismu jako v ostatních muslimských zemích. Islámu na Balkáně se také vyhnula vlna tureckého nacionalistického sekularismu za vlády Atatürka. I z tohoto důvodu islám na Balkánském poloostrově představuje poměrně věrný obraz pozdního osmanského hanafijského islámu.¹⁴⁹

Multikulturní Evropa podle některých funguje, ale v současné době se kvůli rostoucí imigrační vlně stále silně ozývají hlasy, které hovoří o krizi multikulturalismu v Evropě. Podle německé kancléřky Angely Merkelové multikulturalismus v Evropě selhal, a pokud noví přistěhovalci chtějí žít právě v Německu, musejí přijmout německou kulturu a hodnoty. „Cítíme se být vázáni na křesťanské hodnoty. Ten, kdo to

¹⁴⁵ Ahmadíja – heterodoxní hnutí, které založil Mírzá Ghulám Ahmad v reakci na činnost křesťanských misionářů v Paňdžábu. Jde o hnutí, které v sobě snoubí hinduistickou a islámskou víru. [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 509.]

¹⁴⁶ W. Laqueur, *Poslední dny Evropy*, s. 32.

¹⁴⁷ L. Kropáček, *Islámský fundamentalismus*, s. 236.

¹⁴⁸ Dervišské řády – od perského slova derviš – žebrák. Dervišské řády se vyznačují vlastním projevem (modlitby, zpěvy, které vedou k tranzu). [H. Pavlincová (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 532–533.]

¹⁴⁹ E. Gombár – *Šíření islámu na Balkáně*, s. 82. In: Variace na Korán, islám v diaspoře.

neakceptuje, tu nemá co dělat.“¹⁵⁰ Během tohoto období, kdy se do Evropy chystá velké množství nových přistěhovalců, a to převážně ze zemí, kde je islám brán jako primární náboženství a islámské právo berou jako jeden ze zdrojů práva, jsou hlasy vůči islámu a muslimům čím dál více slyšet. Dnešní diskusi o možné roli islámu v Evropě se budeme věnovat v následující kapitole.

¹⁵⁰ A. Rašek, „Krise multikulturní společnosti?“ [on-line] dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=114&clanek=041123>.

3. Dnešní diskuse o roli islámu v dějinách Evropy

Předešlé kapitoly měly doložit, že muslimové na evropském kontinentě působí nepřetržitě již od 8. století. Jejich vliv na evropskou kulturu, a potažmo i identitu, byl v průběhu staletí různý, ale nezpochybnitelný. Tato skutečnost je ovšem v rámci dnešní diskuse o roli islámu v Evropě většinou dezinterpretována či úplně opomíjena. A právě této diskusi bude věnována následující kapitola.

Téma islámu a jeho vlivu na evropskou identitu získává ve veřejném prostoru nebývalou pozornost. Nutno podotknout, že tato kapitola je ovlivněná aktuální uprchlickou krizí, která celou diskusi o islámu znásobila a vyhrotila. Vzhledem k této skutečnosti není možné celou diskusi v jedné kapitole obsáhnout, proto jsou vybrány takové příklady, které považujeme pro debatu o islámu v Evropě za signifikantní.

3.1 Postoje vůči muslimům

Touto podkapitolou bychom chtěli některé z přístupů k evropské identitě a vymezení vůči islámu nastínit se zřetelem především na reflexi v českém veřejném prostoru. Debata o islámu je v mediálním prostoru výrazně diametrální – nejvíce viditelné jsou názory pro- a protiislámské. Najdou se ovšem i takové, které se snaží působení muslimů na evropském kontinentě více problematizovat.

Zřejmě nejvíce viditelným názorem je v současnosti ten striktně protiislámský. Odpůrci tohoto monoteistického náboženství jsou označováni jako „islamofobové“. Termín v sobě obsahuje širokou škálu negativních projevů vůči muslimům,¹⁵¹ které se v současné době stupňují. Islamofobie má na různých územích dnešní Evropy odlišné projevy a motivy, které jsou ovlivněny různou historickou a jinou zkušeností. Ve Francii se může jednat o islamofobii sociální, etnicky laděná se objevuje v Německu a ve Velké Británii. Oproti tomu se v České republice setkáváme s islamofobií čistě „virtuálně-mediální“. V Česku stále nemůžeme mluvit o přímém ohrožování ze strany (radikálních) muslimů, neboť muslimů – kteří se v České republice veřejně k islámu

¹⁵¹ L. Kropáček, *Islám a Západ*, s. 137–138.

hlásí a mají české občanství – byly během sčítání lidu v roce 2011 necelé dva tisíce.¹⁵² Taktéž nejsou na našem území evidovány násilnosti spojené s islámským fundamentalismem.

„Islamofobové“ často nepovažují toto náboženství za srovnatelné kupříkladu s křesťanstvím či judaismem. Tito lidé vnímají islámské náboženství spíše jako politickou ideologii, která neodpovídá standardům evropské kultury, jako je rovnoprávnost pohlaví, jazyka či barva pleti. Odpůrci islámu se obávají, že muslimové se budou snažit prosazovat islámské právo šaría, za kterým vidí především nadřazenost muslimů nad nemuslimy, nadřazenost mužů nad ženami atp.

Názorů na to, jak je v Evropě vnímán islám, je mnoho. Ředitel Oxfordského centra pro islámská studia Farhan Nizamí se vyslovil k muslimům v Evropě pro deník BBC Czech takto: „Musí jít o obousměrný proces a toho lze dosáhnout jen prostřednictvím vzdělávání, které není ani polemické, ani obohacující, ale snaží se prozkoumávat, hledat, porozumět a vysvětlit.“¹⁵³ Proto je důležité nad danými problémy vést smysluplné rozhovory, které povedou ke zlepšení vzájemných vztahů. Být striktně proti a žádat diskriminaci jakéhokoli náboženství je koneckonců proti evropskému právu.

3.1.1 Postoje vůči muslimům v České republice

Na tomto místě bychom se rádi zmínili o diskusi v České republice. Přestože zde nežije tolik muslimů jako kupříkladu ve Francii nebo v Německu, věnují se tomuto tématu česká média neustále. Vzrůstající mediální pozornost souvisí se zvyšujícím se počtem imigrantů do Evropy, nutno ovšem podotknout, že České republiky se migrační problém doposud bezprostředně netýká.

Zřejmě nejhlasitějším odpůrcem islámu na našem území je entomolog Martin Konvička, lídr hnutí Islám v České republice nechceme (Blok proti islámu). Konvička

¹⁵² Sčítání lidí, domů a bytů 2011, [on-line] dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/sldb>.

¹⁵³ F. Nizamí v rozhovoru pro BBC Czech, [on-line] dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/indepth/story/2004/12/041205_omnibus_muslim.shtml.

důrazně odmítá islám, a to nejen v České republice, ale i ve světě. Žádá, aby muslimové opustili své náboženství, které Konvička považuje spíše za politickou nauku, která učí, jak infiltrovat, zastrašovat a dobýt jakoukoli zasaženou společnost.¹⁵⁴ V této souvislosti by bylo možné uvést tvrzení Miloše Mendela, který připomíná, že žádné monoteistické a jiné náboženství nebylo v dějinách demokratické.

Až myšlenky osvícenství a buržoazních revolucí nebo josefínských reforem v habsburské monarchii vedly k oddělení náboženských struktur, zejména katolické církve, od veřejného či politického prostoru. Tedy k procesu sekularizace, který je v části Evropy téměř dovršen. Islám takovým historickým procesem neprošel a klást si otázku po sepětí jeho kultury s demokracií nebo parlamentarismem postrádá smysl.¹⁵⁵

Mendel k české diskusi o islámu dodává, že se v našem prostředí hovoří o islámu jako o homogenním celku, „který nejsme ochotni vidět diferencovaně, v čase a geografickém, historickém či kulturním prostoru“¹⁵⁶.

V reakci na aktuální uprchlickou krizi se k islámské problematice pravidelně vyjadřuje také nejvyšší představitel katolické církve: pražský arcibiskup kardinál Dominik Duka. Ve svých komentářích vyzývá k dialogu, hledání pravdy a úcty k druhým. Nicméně jeho definice evropských hodnot je poměrně plytká a celkem předpokladatelně odkazující především ke křesťanské tradici: „Chránit matku a dítě je základem právě toho, co nazýváme evropskými hodnotami.“ V jeho vyjádřeních je latentně zastoupena podezřivost a určitý druh islamofobie tak, jak jsme o ní hovořili výše. Na adresu uprchlíků uvádí, že je na místě ptát se po náboženské příslušnosti, konkrétně k tomu uvádí: „Neznamená to žádné kastování, ale rozumné uvažování – slyšeli jsme snad někdy, že by křesťané či židé z těchto zemí v Evropě působili jako teroristé?“¹⁵⁷

I když tento přístup není v katolické církvi ojedinělý, podobně kriticky se k otázce muslimů vyjadřuje například arcibiskup Jan Graubner, tak se i mezi kněžími a

¹⁵⁴ M. Konvička v rozhovoru s S. Neumaierem. [on-line] dostupné z: <http://neumaier.blog.idnes.cz/c/430956/O-islam-u-s-Doc-Mgr-Martinem-Konvickou-PhD.html>.

¹⁵⁵ J. Fiala, „K muslimským uprchlíkům se chováme jako ke zločincům“, [on-line] dostupné z: <http://a2larm.cz/2015/09/k-muslimskym-uprchlikum-se-chovame-jako-ke-zlocincum/>

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ D. Duka, „Co očekávám jako běžný křesťan od uprchlíků?“, pro Aktuálně.cz [on-line] dostupné z: <http://blog.aktualne.cz/blogy/dominik-duka.php?itemid=25888>

teology vyskytují názory, které nezírají na celou problematiku v širším historickém a sociokulturním měřítku. Jedním z nich je pražský kněz a teolog Tomáš Halík, který je znám svým kladným postojem k multikulturalismu. Halík je toho názoru, že „strašení islámem“ povede ke stále silnější radikalizaci islámu v Evropě. Za násilím vidí nepochopení, vytržené citáty z Koránu, které úmyslně staví islám do role násilnického náboženství. Pouze pochopení textu ze širší perspektivy, tedy z historického a kulturního kontextu, povede k solidnímu výkladu. Dále varuje před jednoznačnými soudy o islámu, připomíná, že existuje celá řada islámských škol, odnoží, směrů, a to nejen dnes, ale i v průběhu dějin. Halík dochází k závěru, že „lékem na fundamentalismus je vzdělání“¹⁵⁸.

V podstatě podobný názor má orientalista Bronislav Ostřanský¹⁵⁹, který nesdílí názory, podle kterých by se mělo u žadatelů o azyl hledět na náboženství. Praktická většina problémů nejsou náboženského, nýbrž sociálního charakteru. Jak v jednom z rozhovorů říká, integrace muslimů či křesťanů ze Sarajeva půjde oběma stejně dobře, jelikož jsou nám kulturně i jazykově blíže než muslimové a křesťané, dejme tomu, ze Súdánu, kteří se od nás liší nejen etnicky, ale i kulturně – náboženství je v tomto případě irelevantní. Ostřanský připomíná, že v České republice žije spousta jak muslimů, tak i křesťanů ze Sýrie a jejich integrace proběhla bez problémů.¹⁶⁰

3.2 Evropské hodnoty (?)

Islám, jak jsme se zmiňovali na začátku práce, pochází ze stejné oblasti jako křesťanství a judaismus. Přestože se křesťanství do Evropy dostalo dříve a převážná část Evropy sdílela křesťanské hodnoty, tak i islám od 8. století v oblastech Evropy téměř trvale působí. Proto názory, že islám v Evropě nemá své místo, že evropské

¹⁵⁸ T. Halík, „Evropa vs. muslimové. Maříme historickou šanci“, [on-line] dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/k-vecem-verejnym/clanek/203/>.

¹⁵⁹ Bronislav Ostřanský – arabista a islamolog. Vědecký pracovník Orientálního ústavu Akademie věd České republiky a výkonný redaktor časopisu Nový Orient.

¹⁶⁰ B. Ostřanský v rozhovoru pro Lidové noviny (10. 1. 2015) [on-line] dostupné z: <http://ism-czech.org/2015/01/17/islam-je-slucitelny-s-nasimi-hodnotami-rika-v-rozhovoru-pro-lidove-noviny-bronislav-ostransky>.

obyvatelstvo, navzdory sekularizaci, zastává pouze křesťanské hodnoty, je možné považovat za scestné a v podstatě za bezpředmětné.

K roku 2012 se k islámu v Evropě hlásilo přibližně 6 % muslimů (samozřejmě je nutné toto číslo brát jako přibližné).¹⁶¹ Obavy z islámu má přesto podle průzkumů okolo třetiny obyvatel. Paradoxem je, že právě Češi, kteří do kontaktu s muslimy přijdou jen zřídka, se islámu bojí výrazně více než Francouzi či Nizozemci, kteří se s muslimy setkávají prakticky denně. Socioložka Vojtková, která výzkum v České republice vedla, tvrdí, že všeobecně se dá říci, že se Evropané muslimů a islámu obávají, domnívají se, že islám ohrožuje místní evropskou kulturu.¹⁶² Otázka zní, jaké jsou typické znaky evropské kultury, na čem staví a čím by mohl islám evropskou kulturu ohrozit?

Během diskusí o přijetí Turecka do Evropské unie se poukazovalo na rozdílnost kultury Turecka a hodnot Evropské unie. Preambule Smlouvy o Ústavě pro Evropu se mimo jiné vyjadřuje k tomu, že společenství zemí Evropské unie navazuje na společný kulturní, náboženský a humanistický odkaz. Na znění preambule poukazuje i politolog Jiří Pehe, který vidí v přijetí Turecka do EU ohrožení základních věcí, na kterých evropské země stavějí. Pehe tvrdí, že v Turecku, podobně jako v jiných zemích, kde je hlavním náboženstvím islám, hrozí sílící fundamentalismus, a tedy i potenciální hrozba pro Evropu.¹⁶³

Závěrem je třeba říci, že diskuse o vlivu islámu na evropskou identitu je v českém veřejném prostoru obecně plná vyprázdněných floskulí a prakticky opomíjí historickou přítomnost islámu na evropském kontinentu. Odpůrci islámu, včetně některých kulturních a politických elit, nejsou schopni definovat, co považují za evropské hodnoty. V této diskusi také často zaznívá, že Evropa stojí na judeo-

¹⁶¹ Informace o počtu muslimů ve světě [on-line] dostupné z:

<http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/>.

¹⁶² M. Vojtková v rozhovoru pro Lidovky.cz, „Dvě třetiny Čechů se bojí islámu, ukázala volební kalkulačka“, [on-line] dostupné z: http://www.lidovky.cz/dve-tretiny-cechu-se-boji-islam-nejvice-desi-priznivce-uvitu-a-ods-1ge-zpravy-domov.aspx?c=A140516_134149_ln_domov_ele.

¹⁶³ J. Pehe, „Má se Turecko stát členem EU?“, [on-line] dostupné z: <http://www.pehe.cz/zapisnik/2004/ma-se-turecko-stat-clenem-eu>.

křesťanských tradicích, což vzhledem k historické přítomnosti islámu v Evropě argumentačně nemůže obstát.

3.3 Pozice muslimů v Evropě

Také podle polského autora Łukasze Krzyżanowského je nutné mít při uvažování o evropské identitě na zřeteli historický kontext. Vymezování Západu a Východu mělo v různých dějinných etapách odlišný charakter. Pokud o Západu mluví muslimové jako o „jiném“, tak je to většinou v souvislosti s vymezováním se vůči křesťanům.¹⁶⁴ Během křížových válek se dokonce pojem Evropan ztotožňoval s křesťanem. Křížové výpravy přispěly ke společnému boji evropských obyvatel vůči muslimům. Přestože soužití muslimů, křesťanů, ale i židů na Pyrenejském poloostrově vedlo k potřebě vyhnat muslimy z tohoto území, dlouhou dobu spolu koexistovali a vzájemně se obohacovali. Łukasz Krzyżanowski s odvoláním na Neumana¹⁶⁵ a Welshovou¹⁶⁶ dále uvádí, že brzy po pádu Cařihradu docházelo k nejednotnosti Evropy, a proto se nedalo hovořit o jednotné „křesťanské“ Evropě. Naopak některé evropské země vytvářely aliance s Osmanskou říší a tím ztrácela Evropa jednotnou identitu.¹⁶⁷

Dnes již bývalý papež Benedikt XVI.¹⁶⁸ se ptal na otázku, co může přinést islám křesťanství. Byl toho názoru, že v 19. a začátkem 20. století byl průmysl, politika a kultura západního křesťanského světa na vyšší úrovni, a země s převažujícím islámem tak zastávaly pomyslnou druhou příčku. V polovině 20. století však nastala na Západě morální krize, tedy krize křesťanství, díky které mohl islám výrazně posílit.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Ł. Krzyżanowski, „European identity the construction built through history predominantly in contrast to an eastern other?“, [on-line] dostupné z: <http://krytyka.org/european-identity-the-construction-built-through-history-predominantly-in-contrast-to-an-eastern-other/>.

¹⁶⁵ I. B. Neumann – norský politolog a sociální antropolog.

¹⁶⁶ J. Welshová – profesorka mezinárodních vztahů na univerzitě v Oxfordu.

¹⁶⁷ Ł. Krzyżanowski, „European identity the construction built through history predominantly in contrast to an eastern other?“, [on-line] dostupné z: <http://krytyka.org/european-identity-the-construction-built-through-history-predominantly-in-contrast-to-an-eastern-other/>.

¹⁶⁸ Benedikt XVI. – civilním jménem Josef Ratzinger, papež zvolený v roce 2005, svůj mandát opustil na vlastní žádost v roce 2013.

¹⁶⁹ P. Seewald, *Joseph kardinál Ratzinger Benedikt XVI. Křesťanství na přelomu tisíciletí*, s. 171–172.

Zejména přínos muslimů na poli vědění, nové školy a technologie vedly k růstu evropské kultury. Přínosu arabského vzdělání na poli matematiky a dalších významných oborů, jako je medicína, jsme se věnovali v první kapitole. Díky migraci se do Evropy, a potažmo do České republiky, dostávají lidé z Blízkého východu a často se sem dostávají i díky studijním pobytům. Za dobu studií se naučí jazyk, vytvoří si kontakty a mnohdy získají místo v oboru, a i proto se můžeme setkat s lékaři pocházejícími z Libye, Sýrie a jiných zemí vyznačujících se značnou převahou islámského náboženství v každodenním životě.

V polovině 20. století došlo k silné migrační vlně, která byla považována pouze za přestupné období, a to jak ze strany evropských obyvatel, tak i ze strany nových přistěhovalců. Změna však nastala po arabsko-izraelské válce v roce 1973, kdy za gastarbeitry přijížděly i jejich manželky s dětmi, což vedlo k přeměně vztahu vůči evropské kultuře. Tito noví přistěhovalci začali podnikat, otevírat si restaurace a začínali žít vlastním způsobem života – to vedlo i k vybudování nových mešit, ženy začaly nosit tradiční oblečení. Luboš Kropáček k tomu dodává, že za tím byl i fakt, že 70. léta byla v Evropě ve znaku rozvolňování tradičních hodnot postmodernou, kdežto v muslimských společnostech šlo naopak o utužování přísné kázně a zákazů.¹⁷⁰

„Kořeny evropské identity mohly být křesťanské, ovšem budoucnost taková být nemusí.“¹⁷¹ Evropská společnost se stále více proměňuje a neustálá migrace obyvatel může vést k přeměně evropského obyvatelstva. Možný vliv na vytváření evropské identity může být i v tom, že se evropské obyvatelstvo mělo potřebu vymezit vůči nově příchozím obyvatelům z jiné kulturní oblasti, podobně jako během 11. až 13. století (období křížových válek), kdy byla potřeba vymezit se vůči muslimům v historii zřejmě nejsilnější. Hovoříme ale stále o křesťanském obyvatelstvu Evropy, které se vymezovalo vůči islámu, ale v minulosti a ani této době není možné hovořit o tom, že by evropská identita byla formována výhradně křesťanským náboženstvím.

¹⁷⁰ L. Kropáček, „Vícesměrné perspektivy evropských muslimů“, [on-line] dostupné z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=729>.

¹⁷¹ R. L. Rubenstein, „Islam and Christianity: The Roots of Europe's Religious Identity“, [on-line] dostupné z: http://www.newenglishreview.org/custpage.cfm/frm/102790/sec_id/102790.

Závěr

V předešlé kapitole jsme se pokusili shrnout současnou debatu o vlivu islámu na evropskou identitu. Islám je na evropském kontinentě již od 8. Století, a tudíž se na formování evropské identity podílí již více než dvanáct století. Je tedy poněkud problematické hovořit o tom, že islám v současné době ohrožuje evropské hodnoty či evropskou identitu, neboť islámské náboženství je jejich součástí. Ovšem i toto naše tvrzení je poněkud problematické, protože předpokládá, že něco jako evropské hodnoty nebo evropská identita existovalo a existuje dodnes. Evropskou identitu zřejmě budou vnímat jinak občané Francie, jinak Španělé, jinak Norové a zcela jistě jinak například na Balkáně.

Předložená práce nastiňuje, jakým způsobem se muslimové podíleli na formování Evropy a její identity napříč dějinami. Jsme si vědomi toho, že tento úkol není v jedné bakalářské práci rozhodně možné dostatečně vyčerpat, a proto jsme se pokusili zdůraznit především nejzásadnější momenty ve vzájemném soužití muslimských a ostatních evropských obyvatelů. Již ze samotného množství materiálů zabývajících se přítomností muslimů v Evropě vyplývá, že se jedná o téma nesmírně bohaté a v dnešní době také poněkud výbušné.

Naším cílem bylo ukázat, že islám byl v Evropě přítomen téměř neustále od roku 711, kdy se arabští nájedníci dostali na Gibraltar. První část práce jsme pojali jako historické seznámení s událostmi vztahujícími se k přítomnosti islámu v Evropě. Ve druhé části jsme se naopak zaměřili na vymezování evropské identity v jednotlivých zásadních etapách evropských dějin. Závěrečnou část práce jsme pak věnovali dnešní diskusi o možné roli islámu v dějinách Evropy.

Současné diskusi o roli islámu v dějinách Evropy nejvíce chybí racionální a věcný pohled na danou problematiku. Přítomnost muslimů na evropském kontinentě jistě nebyla v průběhu času bezproblémová, to se ovšem nedá říci ani o příslušnících ostatních náboženství. Problém totiž nespočívá v rovině náboženské, ale v rovině

kulturní. Tato práce by měla být skromným příspěvkem k nekonečné diskusi o dějinách a současnosti evropské identity a o jejím vztahu k islámu.

Bibliografie

I. Primární literatura:

- [1] Korán. Vyd. celkem 6., v tomto překladu a v Odeonu 2. Praha: Odeon, 1991, 794 s. Živá díla minulosti (Odeon). ISBN 80-207-0444-2.

II. Sekundární literatura:

A. Monografie:

- [2] ARMSTRONG, Karen. *Dějiny boha*. 1. vyd. Praha: Argo, 1996, 500 s. Orientální bibliotéka. ISBN 80-720-3050-7.
- [3] ARTERA, Antonio Ubieto. *Dějiny Španělska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 911 s. ISBN 80-710-6117-4.
- [4] BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 347 s. Politologická řada. ISBN 80-732-5020-9.
- [5] BEINERT, Wolfgang. *Malé dějiny křesťanského myšlení*. 1. české vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012, 346 s. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-541-2.
- [6] CARDINI, Franco. *Evropa a islám*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2004, 295 s. Utváření Evropy. ISBN 80-710-6640-0.
- [7] DAWSON, Christopher. *Zrození Evropy: Úvod do dějin evropské jednoty*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1994, 244 s. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-702-1114-8.
- [8] FRANZEN, August a Bedřich SMÉKAL. *Malé církevní dějiny*. 2. opr. a dopl. vyd. Praha: Zvon, 1995, 358 s. ISBN 80-711-3119-9.
- [9] FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMÉKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 398 s. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7195-082-3.
- [10] HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2004, 371 s. ISBN 80-710-6692-3.

- [11] HORYNA, Břetislav (ed.) a Helena PAVLINCOVÁ (ed.). 2003. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 661 s. ISBN 80-718-2165-9.
- [12] HUGHES, Robert. *Culture of Complaint: The Fraying of America*. Warner Books ed. New York: Warner Books, 1994, xiii, 210 p. ISBN 04-466-7034-0.
- [13] KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 197 s. Moderní dějiny. ISBN 80-702-1540-2.
- [14] KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1993, 292 s., fot. příl. ISBN 80-702-1125-3.
- [15] KROPÁČEK, Luboš. *Islámský fundamentalismus*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996, 263 s. ISBN 80-702-1168-7.
- [16] KROPÁČEK, Luboš. *Variace na Korán: Islám v diaspoře*. Praha: Orientální ústav AV ČR, 1999, 174 s. Archiv orientální. ISBN 80-854-2534-3.
- [17] KUSCHEL, Karl-Josef. 1997. *Spor o Abrahama: co židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 311 s. ISBN 80-702-1197-0.
- [18] LAQUEUR, Walter. *Poslední dny Evropy: humanistická Evropa nebo islamistická Eurábie?: analýza, perspektiva, prognóza, řešení*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 183 s. ISBN 80-710-6829-2.
- [19] MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, c2009, 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0.
- [20] MENDEL, Miloš, Bronislav OSTŘANSKÝ a Tomáš RATAJ. *Islám v srdci Evropy: vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, 499 s. ISBN 978-80-200-1554-9.
- [21] MENDEL, Miloš a Zdeněk MÜLLER. *Svět Arabů*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989, 224 s., [40] s. obr. příl.
- [22] SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Vyd. 1. Praha: Paseka,

- 2008, 459 s. ISBN 978-80-7185-921-5.
- [23] SEEWALD, Peter a BENEDIKT XVI. *Joseph kardinál Ratzinger: křesťanství na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 197 s. Rozhovory (Portál). ISBN 80-717-8141-X.
- [24] VERNET, Juan. *Arabské Španělsko a evropská vzdělanost*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2007, 392 s. ISBN 978-80-86263-99-1.

B. Články ve sbornících, seriálových publikacích a na internetu:

- [25] BŘESKÁ, Jana. „Muslimské Španělsko a Sicílie: v čem si byly podobné a v čem se lišily.“ *Opus Arabicum* [on-line]. Praha, 2008 [cit. 2015-10-31]. Dostupné z: <http://www.opusarabicum.org/component/content/article/4-2008/170-muslimske-panlsko-a-sicilie-v-em-si-byly-podobne-a-v-em-se-liily>
- [26] COTTINI, Valentino a Denisa ČERVENKOVÁ (překl.). „Bible a Korán.“ In: *Teologické texty: časopis pro teoretické a praktické otázky teologie* [on-line]. 4. Praha: Tisk Fokus, s. r. o., 2008 [cit. 2015-10-31]. ISSN 0862-6944. Dostupné z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-4/Bible-a-Koran.html>
- [27] DUKA, Dominik. „Co očekávám jako běžný křesťan od uprchlíků?“ *Aktuálně.cz* [on-line]. 2015 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.cz/blogy/dominik-duka.php?itemid=25888>
- [28] „Dvě třetiny Čechů se bojí islámu, ukázala volební kalkulačka.“ *Lidovky.cz* [on-line]. 2014 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/dve-tretiny-cechu-se-boji-islam-nejvice-desi-priznivce-usvitu-a-ods-1ge-/zpravy-domov.aspx?c=A140516_134149_In_domov_ele
- [29] HALÍK, Tomáš. „Evropa vs. muslimové. Maříme historickou šanci.“ *Tomáš Halík: k věcem veřejným* [on-line]. 2015 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/k-vecem-verejnym/clanek/203/>
- [30] KABRHELOVÁ, Lenka. „Západní Evropa řeší svůj vztah k muslimům.“ *BBC Czech.com*

- [on-line]. 2004 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/indepth/story/2004/12/041205_omnibus_muslim.shtml
- [31] KROPÁČEK, Luboš. „Vícesměrné perspektivy evropských muslimů.“ *Centrum pro ekonomiku a politiku* [on-line]. Praha, 2007 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=729>
- [32] KRZYŻANOWSKI, Łukasz. „European Identity the Construction Built through History Predominantly in Contrast to an Eastern Other?“ In: *Krytyka.org: Nauka, Polityka, Kultura, Społeczeństwo* [on-line]. Krakow, 2006 [cit. 2015-11-03]. ISSN 2299-2642. Dostupné z: <http://krytyka.org/european-identity-the-construction-built-through-history-predominantly-in-contrast-to-an-eastern-other/>
- [33] MARUSHIAKOVA, Elena a Vasilin POPOV. „Roma Muslims in the Balkans.“ *Project Education of Roma Children in Europe: Factsheet on Roma* [on-line]. [cit. 2015-10-31]. Dostupné z: <http://romafacts.uni-graz.at/index.php/culture/introduction/roma-muslims-in-the-balkans>
- [34] NEUMAIER, Siegfried. „O islámu s doc. Mgr. Martinem Konvičkou, Ph.D.“ *Blog.idnes.cz* [on-line]. 2014 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://neumaier.blog.idnes.cz/c/430956/O-islam-u-s-Doc-Mgr-Martinem-Konvickou-PhD.html>
- [35] „Obyvatelstvo podle náboženské víry v krajích.“ *Český statistický úřad: sčítání lidu, domů a bytů 2011* [on-line]. 2014 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&evo=&str=&pvo=SLD9100PU-KR&udIdent=&vyhltext=náboženstv%C3%AD&zo=N&pvoch=&verze=-1&nahled=N&sp=N&nuid=&zs=&skupId=&pvokc=&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null_null_&katalog=all&z=T
- [36] OSTERHAMMEL, Jürgen. „Kolonialismus teoreticky“ [on-line]. strany: 15–16, 21–22, 31–33 [cit. 2015-10-31]. Dostupné z: <http://www.historie.upol.cz/19/prameny/defkol.htm>

- [37] PEČEŇA, Daniel. „Proč derviši tančí.“ In: *Lidé a země: Časopis, který vám ukáže svět* [on-line]. 2008 [cit. 2015-10-31]. Dostupné z: <http://www.lideazeme.cz/clanek/proc-dervisi-tanci/>
- [38] PEHE, Jiří. „Má se Turecko stát členem EU?“ *www.pehe.cz* [on-line]. 2004 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/zapisnik/2004/ma-se-turecko-stat-clenem-eu>
- [39] POLOCHOVÁ, Iveta. „Švýcaři v referendu zakázali stavbu minaretů v zemi.“ *iDnes.cz* [on-line]. 2009 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/svycari-v-referendu-zakazali-stavbu-minaretu-v-zemi-fy9-/zahranicni.aspx?c=A091128_181224_zahranicni_ipl
- [40] RAŠEK, Antonín. „Krise multikulturní společnosti?“ *Listy: Dvuměsíčník pro kulturu a dialog* [on-line]. Olomouc, 2011, (4) [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=114&clanek=041123>
- [41] RAUS, Daniel. „Švýcarsko a minarety.“ *Český rozhlas: Radiožurnál* [on-line]. 2008 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/svycarsko-a-minarety--476344
- [42] RUBENSTEIN, Richard L. „Islam and Christianity: The Roots of Europe’s Religious Identity.“ *New English review* [on-line]. 2011 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: http://www.newenglishreview.org/custpage.cfm/frm/102790/sec_id/102790
- [43] SVÁTEK, Jaroslav. „Aristotelés na Mont-Saint-Michel: Sylvain Gougenheim a petice francouzských historiků.“ In: *Dějiny a současnost: Kulturně historická revue* [on-line]. 7. Praha, 2008 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/7/aristoteles-na-mont-saint-michel/>
- [44] „Table: Muslim Population by Country.“ *PewReseachCenter: Religion & Public Life* [on-line]. 2011 [cit. 2015-11-03]. Dostupné z: <http://www.pewforum.org/2011/01/27/table-muslim-population-by-country/>
- [45] „The School of Translators of Toledo.“ *Universidad de Castilla-La Mancha* [on-line]. [cit. 2015-10-31]. Dostupné z:

<https://www.uclm.es/escueladetradoctores/english/history/>